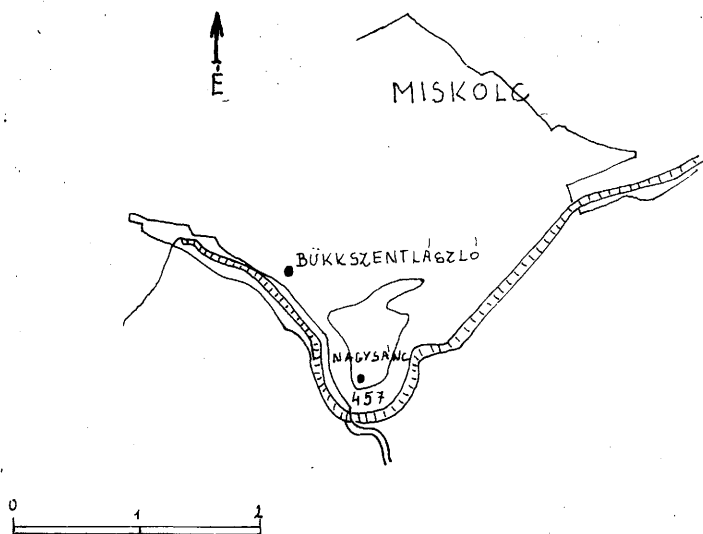

A KYJATICEI KULTÚRA FÖLDVÁRA BÜKKSZENTLÁSZLÓ-NAGYSÁNCON

D. MATUZ EDIT

Párducz Mihály emlékének

Bükkszentlászló község (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) északkeleti határában található a 457 m magas Nagysánc. (1. kép) A Bükk hegység egyik völgyében hosszan elnyúló községet 1940-ig Óhuta néven ismerték, 1981-től Miskolc város részévé vált. A földvár területe hozzávetőlegesen 400x550 m, ezen belül nagyok a szintkülönbségek, átlagos tengerszint feletti magassága 440–450 m. K-i, DK-i és D-i oldala meredeken ereszkedik le a Mexikói-völgybe, itt nem volt szükség erődítésre. ÉK-i, É-i és ÉNY-i oldalát viszont mesterségesen megerősítették, a földsánc helyenként még ma is látható, magassága a két métert is meghaladja. Fő tengelye ÉK–

1. kép. Helyrajzi vázlat Bükkszentlászló–Nagysáncról

DNY-i irányú, ÉD-i irányban 550 m hosszú, KNY-i irányban 420 m széles.¹ (2. kép) A területet földműveléssel gyakran megbolygatták, ami szórványtelek előkerülését eredményezte.² Az 1846 táján talált 367 darabból álló kelta ezüstpénzlelet 1849-ben

¹ Párducz M., 1959. 202. Uő 1970. 99–100.

² A földvár műveléséről hoz adatokat, helyrajzi viszonyait tisztázza és kutatástörténetéről szól: B. Hellebrandt M., 1992. 37. 4. kép, V. ábra.

2. kép. Párducz Mihály felvétele a Nagysáncról

került Bécsbe, a Windisch-Grätz-gyűjteménybe.³ Szendrei János 1886-ban, miskolci monográfiájában ezt írta: „Ó-Huta a Bükkben, Nagysánc nevű földváról őskori cserépek és őrlők töredékek s egy ritka formájú br. fibula az 1882-ik év végével a m. n. múzeum gyűjteményébe került.”⁴ Leszih Andor rendszeresen tudósított az itt előkerült szórvány kelta pénzletekről⁵ és ő így írta le 1909-ben a lelőhelyet: „Maga a Nagysánc egy őskori földvár képét mutatja meredek oldalával, sík felületével”.⁶ A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattárában található, ismeretlen szerzőtől származó öt rajzot feltehetően Leszih Andor készítette.⁷ Az első lap egyik részletén a dombot középen (?) átszelő és a NY-i oldalán húzódó sáncárok vázlatos rajzát látjuk. Az aláhúzott dátum: 1911. IX. 8., ekkor készülhetett a rajz. A további dátumok: 1909. IX., 1911. VII. 30., 1911. aug., szept. 8. 1920. aug. pedig a helyszíni szemlék további időpontjait jelenthetik. A középső rajzrészlet azt jelzi, hogy „Óhuta felé menve balra fent a temetővel szemben a mészégető körül” is előkerültek cserépek. Az alsó rajzon „Mexico vendéglő felett kezdődő úton” húzódó objektumok: „I. gödör, II. sáncárok, III. töltés, IV. domb, V. sziklás sáncárok, VI. hordott földtöltés”. A második, harmadik lapon a sánc vázlatos rajzait ismerhetjük föl. A negyedik rajz

3 Leszih A., 1909. 58.; B. Hellebrandt M., 1978–79. 15. *Uő* 1992. 56.

4 Szendrei J., 1886. 345., a fibula említése MNM Ad. Ltsz.: 136.M.III., Petróczy József gyűjteményéből került késő bronzkori cserép az MNM-ba, MNM Ad. Ltsz.: 115.II.383.

5 Leszih A., 1904. 14–15. NK. VII. 1908. 25., IX. 1912. 143.

6 Leszih A., 1909. 61.

7 MNM Ad. Ltsz.: 130.N.II.

zon Leszih Andor 1930-as Kissánci leletmentésének helyszínrajzát láthatjuk. Ez megtalálható a miskolci Herman Ottó Múzeum Adattárában is, Hellebrandt Magdolna leköszölte a bükk-szentlászlói kelta leleteket feldolgozó cikkében.⁸ Az ötödik lapon egy pápaszemes fibula, egy hárfafibula, három tokos balta, egy belső oldalán füllel ellátott falera és egy karperec (?) rajza van. Ez a rajz az 1923-ban ajándékozás útján a miskolci múzeumba került bronzlelet egy részét jelöli. A kincslelet egy pápaszemes fibulát, egy falerát, két nyakperecet és két tokos baltát tartalmaz.⁹ A II. számú bükk-szentlászlói lelet (négy hárfafibula, két nyakperec, két kartekercs, négy karperec) is ajándékként került a múzeumba. Egy sodrott nyakperec a miskolci, két nyakperec és hárfafibula pedig a Nemzeti Múzeum anyagát gazdagította. A fémleleteket Kemenczei Tibor dolgozta fel.¹⁰ Leszih Andor ásatásainak kelta leletanyagát Hunyady Ilona és K. Végh Katalin,¹¹ a késő bronzkori anyagot pedig Kemenczei Tibor közölte.¹² Szórványként egy szkíta nyílhegyet ismerünk Bükk-szentlászló–Nagysáncról.¹³ Párducz Mihály 1953-ban, Bognárné Kutzián Ida szóbeli közlése nyomán így vélekedett a lelőhelyről: „Diósgyőr közelében lévő Óhuta–Nagysánccon őskori erődítés van, erős vaskohászatra utaló szórványleletekkel. Feltárás nélkül kelta oppidumot sejtene benne, de valószínűnek látszik, hogy ennél korábban már a Hallstätt-kor idején megvolt az erőd, talán már akkor számolhatunk kezdődő vaskohászattal.”¹⁴ 1958. július 2–25. között Párducz Mihály ásatást folytatott a területen.¹⁵ A leletanyag kelta kori részét B. Hellebrandt Magdolna dolgozta fel.¹⁶ A késő bronzkori kora vaskori leletanyag közlésének jogáért köszönetet mondok Párducz Mihály özvegyének és az MTA Régészeti Intézetének. 1976-ban Sándorfői György és Nováki Gyula felmérte a földvárat. (3. kép) 1979-ben B. Hellebrandt Magdolna, 1986-ban Csontos Miklós végzett terepbejárást a területen, szórvány kerámiatöredékekkel gazdagítva a leletanyagot.¹⁷

8 B. Hellebrandt M. 1992. 36. II. ábra, HOM Rég. Ad. Ltsz.: 899/1973.

9 Kemenczei T., 1966. 53., X. t. 1–4., 6., 7. Uő 1984. 146. Taf. CXXIII. a. 1–6.

10 Kemenczei T., 1966. 53–54. X. t. 5., XI. t. 1–12.; Kemenczei T., 1984. 146. Taf. CXXIII. b. 1–12., Abb. 19. Taf. CXXIII. c. 1–4.

11 Hunyady I., 1957. 177–178., XXXVII. t. 13.; K. Végh K., 1969. 71., 82., 83. I. t. 7–17., II. t. 1–27., III. t.

12 Kemenczei T., 1970. 23., VI. t.

13 Kemenczei T., 1968. 22., XII. t. 6.; Párducz M., 1973. 59. 1. térkép.

14 Párducz M., 1953. 44–45.

15 Párducz M., 1959. 202. Uő 1970. 99–100.; MNM Ad. Ltsz.: 534. B. IX., 597. B. MTA Régészeti Intézet Ad. 1/1974., helyszín- és tárgyfotók, rajzok, fénymásolatok, felmérés stb. Az özvegy Párducz Mihályné által a rendelkezésemre bocsátott rajzok, fotók, feljegyzések feldolgozás után a miskolci Herman Ottó Múzeum Régészeti Adattárába kerülnek. A leletanyag a miskolci Herman Ottó Múzeumban található, ltsz.: 83.50.1.–83.50.979. Az illusztrációs anyagot a Párducz-hagyaték felhasználásával a szerző és Bánsághi T. (rajzok), valamint Kádas T. (fotók) készítette. A kézirat lezárva 1993. jan. 1.

Megköszönöm dr. Kemenczei Tibornak hasznos tanácsait, lektori munkáját.

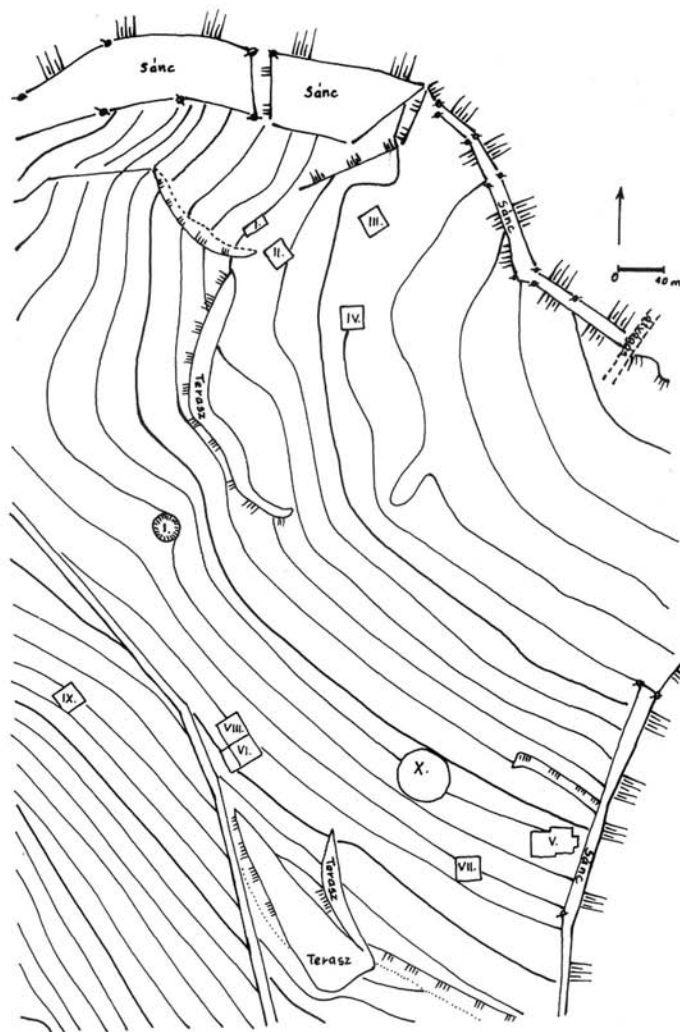
16 B. Hellebrandt M., 1992. 33–74.

17 B. Hellebrandt M. terepbejárása 1979. febr. 26., ltsz.: 83.51.1.–29.; Csontos M. féle szórványok ltsz.: 87.16.1.–23., B. Hellebrandt M.–Lovász E., 1986–87. 273.

BÜKKSZENTLÁSZLÓ - NAGYSÁNC 1938

3. kép. Szintvonalas felmérés Bükk-szentlászló-Nagysáncról

4. kép. Ásatási helyszínrajz

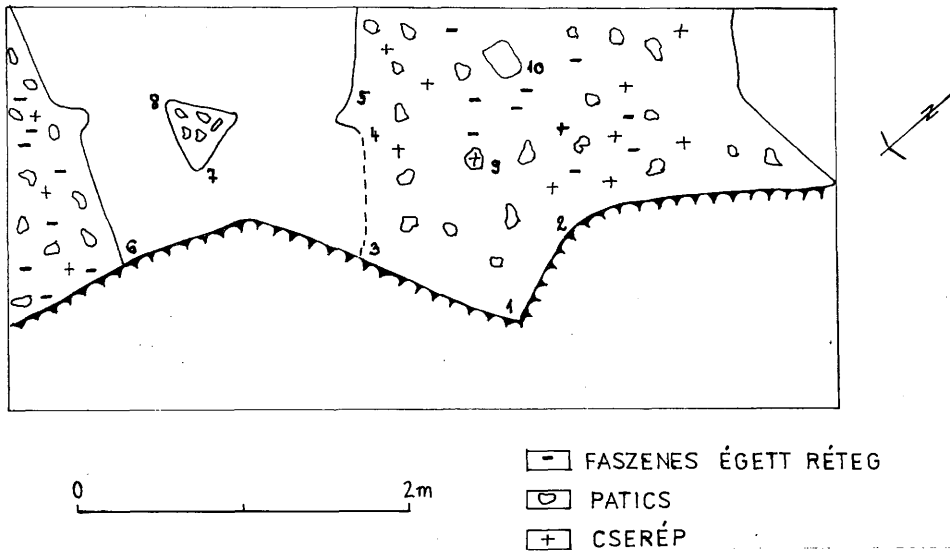
Az ásatás leírása (4. kép)¹⁸

I. szelvény (5. kép)

„Az erősített telephely északi végében, egy korábbi kőfejtő gödör szélén egy csomó őskori cserepet leltünk. Közvetlenül a gödör széléhez csatlakozva 2x5,2 m méretű szelvényt nyitottunk. Az első nyom eltávolítása után, a nyom alján cserep és sártapaszrteg látszott. Nem

18 Párducz M. megkezdte az anyag feldolgozását, így az ásatási jelenségek leírásánál (kisebb javításokkal pl.: kihagytuk az olyan hivatkozásokat, amelyhez a mellékleteket nem találtuk meg) kéziratos hagyatékát közöljük. A tárgyleírást nem vettük át a dolgozatból, mert hiányos, a kelta leleteket is közli és mert mi típusonként elemezzük a különböző formákat és díszítményeket.

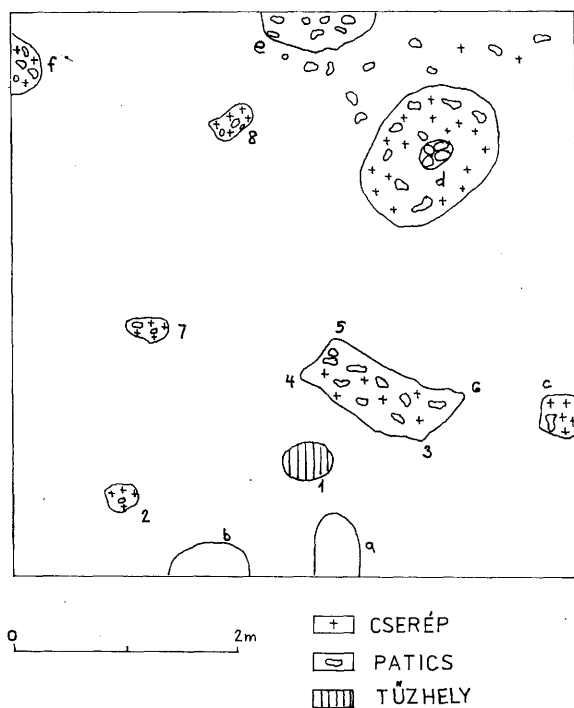
állapítható meg, hogy az utóbbi eredeti fekvésben van-e ezen a helyen. A humuszréteg a szelvényben 15–25 cm vastag. Alatta a mészkőszikla felső mállott rétege terült el egyenlőtlenül. Emiatt nem egyenlő a felső humuszréteg vastagsága. A mállott mészkövek között besüllyedve kisebb, összefüggőnek látszó sártapaszrögökből álló foltok maradtak meg. A vázlaton az 1–5., a 6. pontok és a szelvényhatárok által bezárt részekben voltak a sártapaszfoltok. Ezek között cseréptöredékeket is leltünk. A 6. pont körül 20 cm átmérőjű felületen kisebb edény összetartozónak tűnő töredékei heverték a sártapasztöredékek fölött, között és alatt. A 9. pontnál 20 cm hosszú szabálytalan körvonalú idegen kőzet (nem mészkő) feküdt. A 10. pont sima felületű (használat következtében lekopt?) követ jelez, mérete 15x24 cm. Az egész felületen elszórtan kisebb faszénfoltokkal is találkoztunk.” (II. tábla 1–5., XV. tábla 14., XVI. tábla 1., 4.)

5. kép. I. szelvény felszínrajza

II. szelvény (6. kép)

„Az I. szelvény közvetlen szomszédságában megnyitottuk az 5x5 m méretű II. szelvényt. Az első ásónyom után már itt-ott a sziklaalap jelentkezett. A humuszréteg 15–25 cm vastag. A délkeleti falnál a legvékonyabb. Az altalajt ebben a szelvényben is a mállott mészkőből álló felület alkotta, de egyenletesebb felületű, mint az I. szelvényben volt. A délkeleti fal közelében 40 cm átmérőjű kerek folton faszenes réteg fekszik az altalajon (1. pontnál), valószínűleg tűzhely maradványa. A faszenes réteg 10–12 cm vastag. Ugyanennél a falnál az *a* és *b* gödrök egy részét találtuk meg. Méreteik: *a* gödör m.: 30 cm, átm.: 40x50 cm, *b* gödör m.: 32 cm, átm.: 40x60 cm. Ebben a gödörben 7,3 cm hosszú görbült vashuzaltöredéket találtunk. A szelvény északkeleti fala alá nyúlik a *c* gödör, méretei m.: 50 cm, átm.: 35x40 cm, őskori cserepek és csontok voltak benne. Az északkeleti sarok előtt bukkantak rá a *d* gödörre. M.: kb. 50–55 cm, ovális formájú, átm.: 130x115 cm. Sártapasztöredékek és cserepek voltak benne. Az *e* gödör az északnyugati fal alá nyúlt, m.: 34 cm, átm.: 35x105 cm. Csak részben bontottuk ki. Sártapasztöredékek voltak benne. A szelvény nyugati falába nyúlt az *f* gödör. Kör alakúnak látszott, csak részben bontottuk ki. Méretei: m.: kb. 30 cm, átm.: 30x70 cm. Cserepek és sártapasztöredékek kerültek elő belőle. A szelvény déli sarkához közel, a fenék kövei között nagyobb edény cserepe feküdt. A 3–6. pontok által bezárt részen a fenék kövei enyhé bemélyedést alkottak, ebben elég sok sártapaszrög és cserép feküdt. A 7. ponttal jelölt helyen a kissé bemélyedő fenékrészt is sártapaszrögök töltötték ki.” (II. tábla 6–10.)

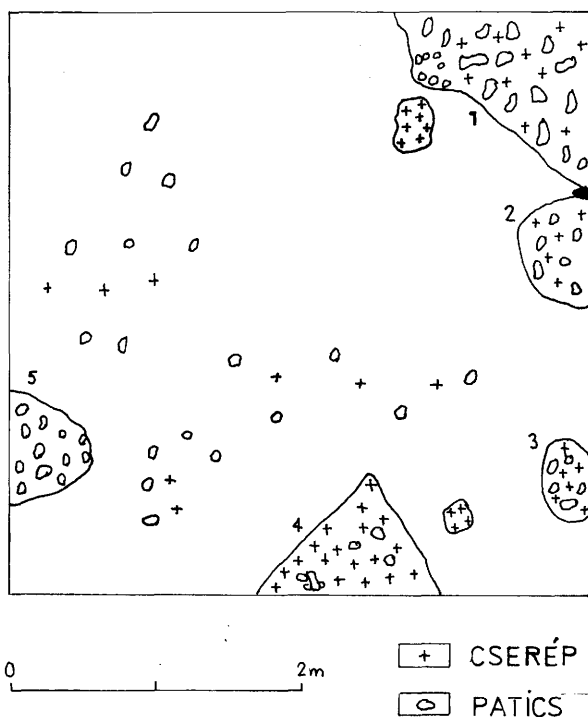
6. kép. II. szelvény felszínrajza

III. szelvény

„A II. szelvénytől K-Ék-re nyitottuk meg a III. szelvényt, mérete: 5x5 m. Itt a humuszréteg igen vékony, mindössze csak 15–20 cm volt. A déli saroknál találtunk csak 15–20 cm vastag kultúr (?) réteget. Csupán az altalaj kövei között akadt fenn néhány cserép. A DNY-i fal közelében egy kis ovális folt mutatkozott néhány cseréppel és sártapaszrögcskével 15 cm mélyen és a DNY-i sarokhoz közel kb. 12 cm mélyen tokos vasvésőt leltünk. Mellette csi-szoltnak látszó kisebb kölap (nem mészkő).”

IV. szelvény (7. kép)

„A III. szelvénytől délre, mintegy 12 m-re nyitottuk meg a IV. szelvényt. Méretei: 4x4 m. A humuszréteg vastagsága a felület nagy részén 15 cm, a nyugati falnál eléri a 25 cm-t is. Az altalajt alkotó mállott, göröngyös sziklaréteg egyenetlen. Az alábbi jelenségeket figyelhetjük meg: az északkeleti sarokban sártapaszréteg, eléggé összefüggő, s a sártapaszrögök között itt-ott cseréptörödékek is voltak. Benyúlik a szelvény fala alá, nem bontottunk rá (1-sel jelzett hely a 7. képen). Gödörnek látszó mélyedés, amely a keleti fal alá nyúlik (7. kép 2.). Átm.: kb. 80 cm, m.: 40 cm. Kevés sártapasz és cserép volt benne. Kb. 40x50 cm méretű, oválisnak látszó sártapaszfolt (7. kép 3.), kis részben a keleti falba nyúlik. Háromszög alakú felület, amely a déli falba nyúlik. Csontok, cserepek és sártapaszrögök. (7. kép 4.) A nyugati fal alá is benyúló kerek folt (gödör?), amelyet sűrűn fedtek sártapaszrögök és cserepek, átm.: kb. 80 cm (7. kép 5.). A szelvény aljában elszórtan, de különösen a nyugati felében cserepeket és sártapaszrögcskéket találtunk.” (XIV. tábla 5.)

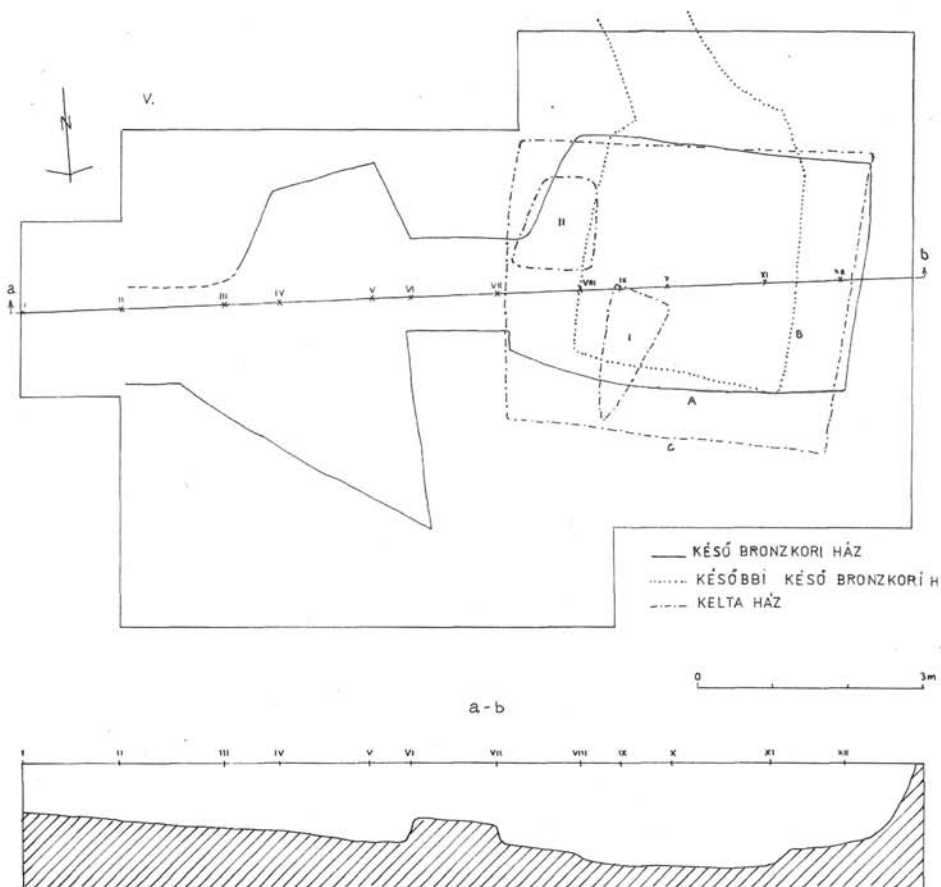
7. kép. IV. szelvény felszínrajza

V. szelvény (8. kép)

„Az erődített település északkeleti sarkában nyitottuk meg az 5x5 m méretű V. szelvényt. A keleti szelvényfalhoz közel (15 cm-re) vasrög és egy eléggé oxidált bronzrudacska töredék került elő 40 cm mélységben. A szelvény északi sarka közelében 30 cm mélyen négyes csavarodású bronzkarperecet leltünk. Kora vaskori.¹⁹ Legjelentősebb megfigyelés azonban, hogy a szelvény északnyugati fala közelében és részben a falban vízszintes peremű nagy agyagveder töredékei kerültek elő, nagyjából egy halomban mutatkoztak. Ugyanitt őrlőkőtöredékek is voltak. A további bontás során kiderült, hogy az agyagveder-töredékek és őrlőkődarabok egy kevésbé mélyített gödör alján voltak. A gödör benyúlt a falba, úgyhogy a teljes kibonthatás miatt a szelvény nyugati oldalához egy további 4x5 m-es szelvényrészt nyitottunk. Az eredeti V. szelvényrészt délkeleti sarkában az előbbi agyagveder töredékeinek újabb csoportját találtuk meg kissé mélyülő, szabálytalan négyzetű területen. Az első cserépfalom cserepei között begörbített végű vashuzal darabot 60 cm mélyen, a másíknál pedig 45 cm mélyen vaskés nyelét találtuk a penge egy részével. A bővítésként kibontott szelvényrészben, annak északi sarkában egy eredetileg négyzetleges, aklasszeggel ellátott vasveretet leltünk 23 cm mélyen. A közelében ugyan kora vaskori cserép volt, azonban legfeljebb késő keltakori, de inkább újkorinak tartható. Az V. szelvény ezen újabb részének kiásásakor néhány faszéntöredék és vasrög került elő (47 cm mélyen), vasrögök kerültek elő 66, illetve 42 cm mélységből. A később ki-

19 A karperecet B. Hellebrandt Magdolna a kelta leletek közé sorolta: B. Hellebrandt M., 1992. 45.

8. kép. V. szelvény (a házak) felszín- és metszetrajza

jelölt szelvényrész bontásakor az is kiderült, hogy a már említett I. számú cserépcsomó (kb. 60–70 cm mélységben) szintén kissé mélyített, szabálytalan háromszög formájú gödörben van. Kiformálódott kb. ugyanebben a mélységben egy nagyjából négyzetesnek látszó ház alapjának körvonala, amelynek méretei nagyjából 290x320 cm körül vannak. A keleti fal közepe táján kb. 12 cm mély, 15x20 cm átmérőjű gödröcskét (cölöplyuk?) tudtuk megfigyelni. E C jelzésű ház leletei közé tartoznak elsősorban a széles, vízszintesen kihajló peremű agyagveder, vagy agyagvedrek töredékei. E ház leletei közé tartoznak a kerek őrlőkövek töredékei is. Állandóan használt tűzhelynek nem akadtunk a nyomára. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a ház nem volt fűthető, hiszen ezen a lelőhelyen már a kora vaskor idején ismerték a hordozható, edény formájú tűzhelyet, amint azt az I. szelvényből előkerült ilyen hordozható tűzhelyből származó cseréprostély-töredék is bizonyítja. Mindkét szelvényrész kiásva meg lehetett állapítani, hogy a C-vel jelzett késő keltakori ház kora vaskori házak helyére épült. A későbbi szelvényrészben 120–130, illetve 150–160 cm mélyen megtaláltuk a két egymásba vágott ház alapjait. A későbbi hossz tengelye dél-észak (B ház), a nagyobb és korábbi kelet-nyugat hossz tengelyű volt. (A ház.) Nagy valószínűséggel állítható, hogy a nagyobb A ház volt a korábbi, ebbe vágták bele a kisebb és későbbi B házat (erre mutat a két szelvényen keresztül fektetett metszet is, 8. kép). A későbbi B házat vágták bele az A házba, annak a padlózata volt kb. 150–160 cm mélyen. Meg kell azonban állapítani, hogy sem az A, sem a B ház esetében a

nagyjából lerajzolható alapvonalakon túl semmiféle szerkezeti elem (cölöplyuk stb.) nem volt meghatározható. A szelvényt kisebb-nagyobb méretű sziklatörmelékekből álló réteg töltötte ki, amely törmelékek között igen kevés humuszt találtunk. Úgyhogy elsősorban csak a szép számmal jelentkező cserepek és egyéb leletek jelezték, hogy kultúrrétegben vagyunk. Az alapok határát a szálban álló sziklaközet megbízhatóan, határozottan jelezte. Áttérve a két kora vaskori házra, a korábbi és nagyobb (A ház) úgy látszik kétrészes. A ház maga szabálytalan téglalap alaprajzú, amelynek méretei 216x270x320 cm. Mélysége 120–130 cm körül lehetett. Hossztengelye mint említettük kelet–nyugat. A délkeleti sarokból nyíltott egy kb. 80 cm hosszú és 95–100 cm széles folyosó, amely egy szabálytalan háromszög alakú, magasabban fekvő (kb. 80–90 cm mély) második helyiségbe vezetett. Ennek keleti végén további 80–86 cm széles, rövid folyosó nyíltott, amely magára a terepet védő sánkra vezetett. (A ház.) E háromszög alakú épületrész alapjának hossza kb. 350 cm, a reá állítható tengelyé pedig 200–205 cm volt. Ebben a mellékhelyiségben is bőven voltak cserepek, csontok, valamennyi kora vaskori. Legkisebbnek bizonyult az A házba belevágott, szabálytalan négyzetformájú, valamivel későbbi (de még kora vaskori) B ház. Régészeti anyagát rétegtani alapon megbízhatóan elkülöníteni nem lehetett. Hossztengelye, mint említettük, dél–észak. Kijáratát a déli oldalon eljtjük, ahol délkelet felé ferdén haladó kb. 90–100 cm széles folyosó sziklába vágott nyomait ismerhettük föl. A B ház alapterületének méretei: 204x210 cm. Mélysége 150–160 cm között volt. Sem az A, sem a B házban állandó tűzhely nyomát nem találtuk. Itt tehát a hordozható tűzhely szerepét igen jelentősnek kell ítélni.” (III. tábla 1–10., IV. tábla 1–15., V. tábla 1–16., VI. tábla 1–16., VII. tábla 1–16., VIII. tábla 1–10., XII. tábla 3., 4., XIII. tábla 1., 3., 4., 6., 9., XIV. tábla 1., XV. tábla 3–5., 7., 9., 13., XVI. tábla 2., 3., 5–8., XVII. tábla 1–4.)

VI. szelvény

„Az V. szelvénytől nyugatra kb. 35 m-re nyitottuk meg a VI. szelvényt. Méretei: 5x5 m. Az északi sarokban 38 cm mélyen elértük a sziklafeneket, a keleti sarokban ez 34 cm mélyen volt. A szelvényben lévő humuszréteg a nyugati fal felé egyenletesen vastagodik. A humuszban és a sziklatörmelékek között jó csomó cseréptöredék volt. A nyugati fal mellett a szelvény falába is benyúló félkörös területen (átm.: 120 cm) 48 cm mélyen elég nagy csomó égett gabonaszemet leltünk. A gabonarakás mellett, közvetlenül egymás alatt vasvésőt leltünk ugyanabban a mélységben. A gabonarakástól délre vastú két darabját leltünk kb. 60 cm mélyen. A délnyugati fal mellett 60 cm mélyen faszéndarabok kerültek elő. A nyugati szelvényfalba nyúlik be egy szegletesnek és szabályosnak látszó mélyedés, amelynek északi végében 55x70 cm átmérőjű és a felszíntől számítva 105 cm mély gödör jelentkezett. Ha a szegletes mélyedés ház, kunyhóalap, akkor cölöpgödre is lehetett. E házon belül 63 cm mélyen vastú és 47 cm mélyen egy négyszegletes, a környezettől eltérő származású kő (mészkö) feküdt. Ez utóbbinak mérete 17x25 cm. A szelvényből még egy további vastú (58 cm mélyen) és a sziklarögök közül 36 cm mélyen egy őrlőkötőredék került elő. A szelvényfenéknek mutatkozó sziklás-földes réteget felszákányozva azt figyelhettük meg, hogy e sziklarögök között bőven voltak cserepek. Ennek a csákánnyal, kapával felfeszíthető rétegnek az aljával egy szintben, a sziklába vágott 76x75 cm méretű, szabályos mélyedésben átégett tűzpad került elő jó fenntartásban (m.: 54 cm). Csupán a déli csücske volt rongált. E tűzhelyről és környékéről csak kora vaskori (késő bronzkori ?) cserép került elő. Ha a tűzhely az előbb tárgyalt objektumhoz tartozik, akkor a tűzhely cserepei ez utóbbinak a korát is meghatározzák. Úgy látszik tehát, hogy a VI. szelvényben volt egy korábbi, sziklarögökkel fedett réteg, ehhez objektum és tűzhely és talán a gabonás folt, továbbá a talált eszközök tartoznak. Fölöttük késő vaskori cserepek (késő kelta ?) kerültek elő elég jelentékeny számban. A szelvény délnyugati falára egy 2,5x5 m-es résszel rábontottunk. Az első két ásónyomból (kb. 30 cm mélységig) kevés cserép került elő. Mélyebben a cserepek száma növekedett. 55 cm mélyen egy vaspánt töredéke, 65 cm mélyen pedig vassalak került elő. Ebből a szelvényrészből későkelta cserepek, egy nagy agyagveder vízszintes peremrésszel került a felszínre. Találtunk itt egy vasból készült tárgyat is.” (I. tábla 1., VIII. tábla 11–16., XII. tábla 6., XIII. tábla 7., 10., XIV. tábla 7., XV. tábla 11., XVI. tábla 9–10., XVII. tábla 5–8.)

VII. szelvény

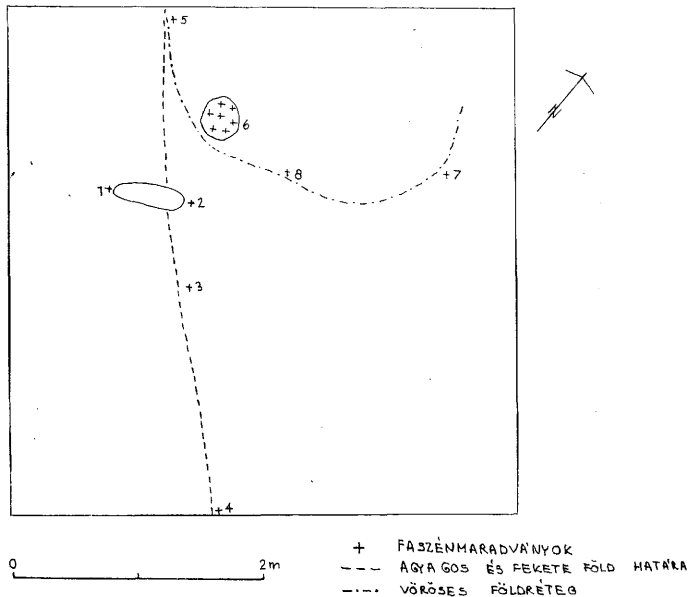
„Kiástuk a VII. szelvényt, méretei: 4x5 m. Csupán sziklára tapadt fűvet találtunk termő- és kultúrréteg nélkül.”

VIII. szelvény

„A VI. szelvény északnyugati oldalához mérve nyitottuk meg az 5x5 m méretű VIII. szelvényt. Az 1. ásónyomból csak néhány jelentéktelen cserépdarab került elő, a 2-ban a cserepek száma megnőtt. A 3. és 4. ásónyomban egy nagyobb kelta hombár néhány töredékét leltük meg (a szelvény nyugati részében). A szelvény alját képező sziklás réteg kövei közül csak kora vaskori cserepek kerültek elő. Az altalaj sziklás részén megközelítőleg KNY-i irányban mutatkozó egyenes törésvonal délnyugat felé fordulva a szelvény határán túl is folytatódik. A szelvény déli sarkához közel egy 30x20 cm átmérőjű gödröcske hatolt be az altalaj kövei közé. Mélysége a felszíntől számítva 103 cm.” (I. tábla 3., IX. tábla 1–13., XII. tábla 5., 7., XIV. tábla 2., 6., XV. tábla 1., 2., 8., 12., XVI. tábla 11., XVII. 9–13.)

IX. szelvény (9. kép)

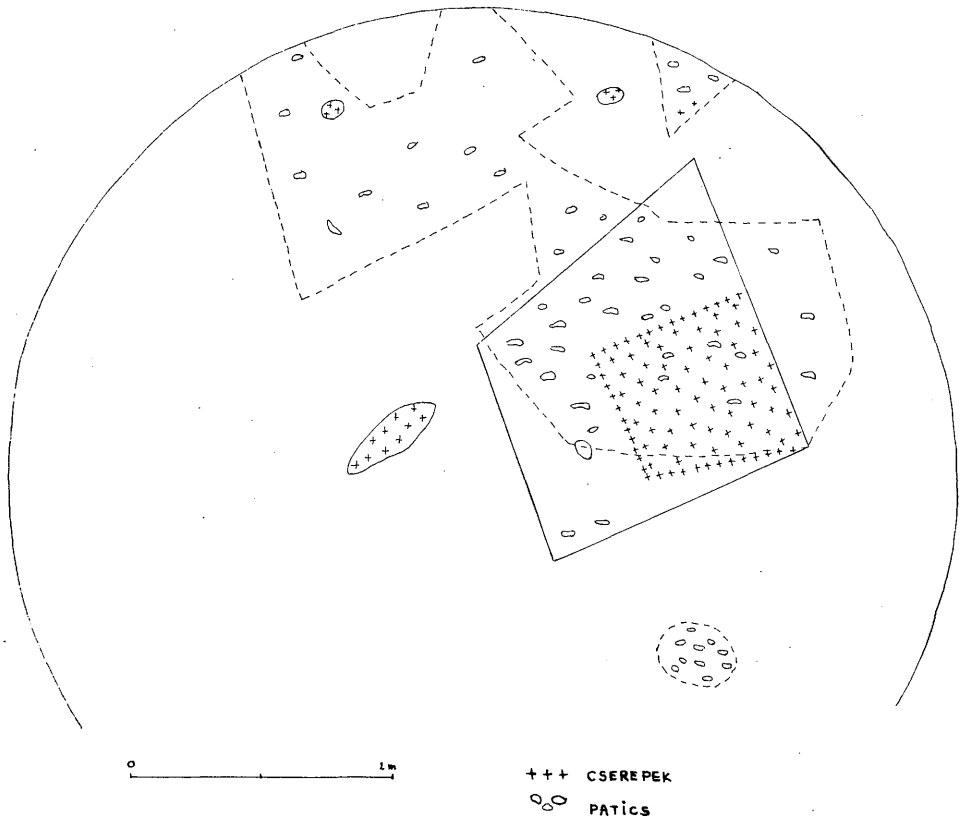
„A VI/VIII. szelvénytől nyugatra kb. 17–18 m-re nyitottuk meg a IX. szelvényt. Méretei: 4x4 m. A feltárás során az alábbi megfigyeléseket lehetett tenni. A 9. kép 6. pontnál 38 cm mélyen tűzhelyre mutató faszénmaradványok és némi átégett agyag mutatkozott elsődleges fekvésben. Átmérő kb.: 30 cm. Felette és körülötte kövek és cserepek, valamint csontok kerültek elő. A 4. és 5. pontokat összekötő vonaltól északkeletre eső szelvényrészben sárga agyagos föld, tőle délnyugatra fekete föld 5., 8., 7. pontoktól északra fekvő területen erősen vöröses földréteg látszik. 15 cm mélységig voltak korongolt cserepek, lejjebb csak durva minőségűek. 1–2. pontok közötti ovális területen mesterségesnek látszó kődarabokból álló réteg volt megfigyelhető.”

9. kép. IX. szelvény felszínrajza

X. szelvény (10. kép)

„Az V. szelvénytől nyugat-északnyugatra kb. 12 m-re nyitottuk meg a kör alakú X. szelvényt. E formának az a magyarázata, hogy a sárgásbarnás kerek folt (átm.: kb. 6 m) az erődített telep magasabban fekvő pontjairól jól megfigyelhető volt. Földje zsírosabb és fekete színű, a felületen szép számmal bukkantak őskori cserepekre. A pontos bemérés során az átm.: 5,4 m-nek bizonyult. A négy fő égtáj szerint négy körcikk formájú területre osztottuk, s megkezdtük az egyes körcikk kiasását. Elsőnek az északkeleti körcikket bontottuk meg. Kőüllő, vaskapocs, edénycserépcsomó (a cserepek talán egy edényhez tartoznak), cserépből készült állalalak töredéke került elő (fej?). Mindezek 10–20 cm mélységből valók, tehát az első ásónyomból. Az északnyugati körcikkből valók az alábbi tárgyak: ferdén bordázott, gömbölyű ezüst (?) gyöngy és egy kiterjedelmű sártapaszréteg, talán tűzhely volt. Mélysége 25 cm. A délkeleti cikkelyben vaspálcika, továbbá egy gondosan munkált kerek kődiszkosz volt. Kis vaskarika és egy 1,6 cm széles vaslemezéből készült pánt került elő még. A szelvény kibontását tovább folytatva kiderült, hogy az első ásónyom alatt már csak kis szerszámmal lehet dolgozni, mivel a tárgyak már a sziklarögök között feküdtek, tehát az ún. kultúrreteg vastagsága csak itt-ott haladta meg a 20 cm-t. Tulajdonképpen a szelvény kitisztítása folyt ezután. Ennek során az alábbi tárgy került elő: átfúrt kőbalta fele. A balta mellett egy 10–25 cm széles, kb. 310 cm hosszú árkocskát lehetett kibontani, azonban kiderült, hogy ez a mészkő altalaj természetes málása során jött létre. A kőbaltát 26 cm mélységben leltük, körülötte kora vaskori cserepek

10. kép. I. szelvény felszínrajza

voltak. 35 cm mélyen három élű, szkítakori bronznyílhegy került elő. Gömbölyű ütőkövet is találtunk. A délnyugati és a délkeleti szelvényrészekben, kb. 30 cm mélységben sártapaszrögös foltokat találtunk. Az imént említett árkocsjától északra, 16 cm mélységben sziklarögök repedésébe szorulva ezüst tetradrachmát találtunk. A további tisztogatás során az északnyugati cikkelyben egy bevágásokkal díszített fél orsógomb került elő. A délkeleti cikkelyben vasrög két töredéke, a délnyugati 50 cm átmérőjű területen több vaspánt került elő. Ugyanitt vasdarábot és üreges vastárgy két töredékét és egy orsógombot leltünk. A délkeleti cikkelyben széles levelű, középkori vasnyílhegy került elő, a délnyugati negyedben egy fenékkő, vaspánt. Az északnyugati szelvényben olyan vaslemez került elő, amely valamilyen eszköz markolatát borította. A délnyugati szelvényrészben ismét vaspánt került elő. A tárgyak mélysége 16–22 cm között volt. A délnyugati szelvényben 3 darab vaspánt, északnyugati szelvényénél malomkő fele, az északkeleti szelvényrészben cserépcsomó és kb. 100 cm átmérőjű paticsfolt volt. A délnyugati szelvényrészben cserépcsomó és trapéz alakú kőbalta feküdt 14 cm mélyen. A délnyugati szelvényben kisebb gödör mélyedt le. Átmérője 20x30, mélysége 60 cm. Sártapaszrögök voltak benne. A X. szelvény leletei több korszakhoz oszthatók. A kora vaskortól kezdve a szkíta, késő kelta és Árpád-korba sorozható leletek egyaránt voltak e helyen. A folytonos és szaggatott vonalakkal jeleztük azokat a szelvényrészeket, amelyekben a cserepek és sártapaszrögök ritkábban és sűrűbben találhatóak voltak. Ezekben belül a pontocskákkal kitöltött szabálytalan négyszögű szelvényrészről az volt eleinte a gyanúnk, hogy itt talán házalappal van dolgunk. Azonban ház felépítményt jelző jelenség pl. cölöplyuk nem jelentkezett. Egyetlen ilyennek tartható kis gödröcske a szelvényrészben kívül feküdt.” (I. tábla 2., X. tábla 1–5., XI. tábla 1–9., XII. tábla 1., 2., 8., XIII. tábla 2., 5., 8., XIV. tábla 3., 4., XV. tábla 6., 10., XVI. tábla 12., 13., XVII. tábla 14–16.)

Párduc Mihály elvégezte a sánc átvágását, ennek ismertetésére a sánc építésének történetével foglalkozó résznél kerül sor.

Kerámiaformák, díszítménytípusok vizsgálata

Tálak

Behúzott peremű tálak

Kívül szürke, belül barna foltos, fekete színű, behúzott peremű tál került elő a VI. szelvényből. Kiegészített. M.: 17,3 cm. Szá.: 33 cm. Fá.: 12 cm. (I. tábla 1.) Kívül téglapiros, belül fekete színű, behúzott peremű tál került elő a X. szelvényből. Kiegészített. M.: 12,4 cm, Szá.: 33,3 cm, Fá.: 12 cm. (I. tábla 2.) Különböző nagyságú, kisebb-nagyobb mértékben behúzott peremű tálak (esetleg csészék) peremtöredékei minden feltárt és leletanyagot adó felületben megtalálhatóak. (II. tábla 3., III. tábla 6., IV. tábla 13., VI. tábla 1., VII. tábla 2., XI. tábla 4., XIII. tábla 4., 8., XV. tábla 1.) A töredékek nagy része az I., az V., a VIII. és a X. szelvény területéről került elő. Néhány darabot bütyök (XIII. tábla 1, 2.), átfúrt bütyök (II. tábla 1.), illetve fülecske díszít. Említésre méltó egy csücskös peremű tál töredéke (XIII. tábla 9.) és egy enyhén behúzott peremű tál töredékén látható ujjbenyomásnyom²⁰

20 D. Matuz E., 1992. (Felsőtárkány–Várhegy) 13., I. t. 1., XXII. t. 9. (csücskös peremű tál, ill. töredék), XXI. t. 16., XXV. t. 7. (ujjbenyomásos darabok).

(XV. tábla 4.). A behúzott peremű tál a késő bronzkor-kora vaskor folyamán általánosan használt, népcsoporthoz nem köthető típus volt. Tálaink és töredékeink analógiái a kyjaticsei kultúra településeinek és földvárainak anyagából is ismertek.²¹

Behúzott, turbántekercses peremű tálak

Kevés turbántekercses díszítésű töredéket találtunk az anyagban, egy-két darab került elő az I., az V. és a VI. szelvény területéről. (XIII. tábla 6., 7., XVI. tábla 1.) A korai urnamezős kultúra népe terjesztette el ezt a formát, általános díszítőmotívummá vált a késő bronzkor folyamán. Megtalálható a kyjaticsei kultúra és a presz-kíta sírok anyagában is.²²

Behúzott, síkozott peremű tálak

Néhány darab behúzott, keskenyebb, szélesebb sávokkal vízszintesen síkozott peremű tál töredéke került elő az V., VI. és a X. szelvény területéről. (IV. tábla 12., VI. tábla 11., VIII. tábla 1., XIII. tábla 3., XVI. tábla 10.)

Az urnamezős korszaknak ez a táltípusa a Reineche BD-től a Ha C-ig volt használatban. Általános díszítőmotívummá vált, a kyjaticsei kultúra hagyatékában is megtalálható.²³

Kihajló peremű tálak

A behúzott peremű táltöredékekhez hasonlóan nagyobb számú kihajló peremű táltöredék került elő az I., II. az V., VI., VII. és a X. szelvény területéről. (II. tábla 2., 6., IV. tábla 7., V. tábla 9., VI. tábla 4., 14., 15., VII. tábla 1., XII. tábla 7., XV. tábla 7., 8., 13.). Az enyhén kihajló töredékek mellett megtaláljuk a tálak ívelt hasban folytatódó töredékeit (XIII. tábla 5., XV. tábla 7.) és az urnák nyakrészének meredek szögben kihajló töredékeit is. (X. tábla 2., XIV. tábla 5., 7.) Általánosan használt késő bronzkori, kora vaskori típus.²⁴

Egyenes peremű tálak

Az egyenes peremtöredék fordul elő legnagyobb számban a Bükkzentlászló-nagysánci anyagban. Nemcsak tálak, hanem urnák, csészék, korsók, fazekak darabjai is lehetnek. Minden felületből előkerült, nagy számban fordul elő az V., VI. és

21 *Nováki Gy.–Sándorfi Gy.–Miklós Zs.*, 1979. 72. t. 1., 2., 76. t. 3.; *Kemenczei T.*, 1984. 43., 45–46. XCV. t. 4., 5., XCVI. t. 14., CI. t. 7., 8., 14., stb.; *Furmánek, V.* 1990. Abb. 11. 8., 9., 11., Abb. 24. 9.; *D. Matuz E.*, 1992. 12–13. VI. t. 1., IX. t. 7–9., XVII. t. 3., 12. stb.

22 *Patek E.*, 1968. VI. t. 31. típus; *Kemenczei T.*, 1984. 44., 46., XCVI. t. 11., CIX. t. 4., stb.; *Furmánek, V.* 1990. Abb. 24. 17.; *D. Matuz E.*, 1992. 13., V. t. 2., VIII. t. 2., IX. t. 3., XXII. t. 8. stb.

23 *Patek E.*, 1968. VI. t. 28., 29. típus; *Nováki Gy.–Sándorfi Gy.–Miklós Zs.* 1979. (Perőcsény–Halyagos) 76. t. 1.; *Kemenczei T.*, 1984. 44., 46., (Sajószentpéter) CXIV. t. 4., XCVI. t. 20.; (Aggtelek–Baradla-barlang) CIII. t. 15., *Matuz E.*, 1992. 13–14. V. t. 1., XIV. t. 11. stb.

24 *Patek E.*, 1968. VI. t. 1–4., 7–8., 10., 11. típus; *Kemenczei T.*, 1984. 43., 45–46., (Szendrő) CX t. 8–10., 13., *Furmánek, V.* 1990. Abb. 10. 6., 8., 9., 12.; *D. Matuz E.*, 1992. 14. VII. t. 2., XXVI. t. 12. stb.

a X. szelvény leletei között. (Pl.: III. tábla 4., 9., IV. tábla 10., V. tábla 16., IX. tábla 1., 2., 13., X. tábla 1., 5., XII. tábla 3., 5., 8., stb.) A tálak között lehetnek kúpos tálak töredékei, vannak bevagdalt vagy ujjbenyomással tagolt bordadísszel, bütyökkel díszített darabok is.

Általánosan használt késő bronzkori, kora vaskori típus.

Urna alakú edények

Egész edényt nem sikerült a Bükkszentlászló–nagyvánci leletekből rekonstruálni, csak a töredékből következtethetünk a különböző formákra.

Nagyméretű, kettős kúpos testű, erősen kihasasodó, keskeny talpon álló urna has- és fenékrésze került elő a VIII. szelvényből. (Fátm.: kb. 12 cm, meglevő magassága 37 cm.). (I. tábla 3.) Hasonló nagyméretű urnákat ismerünk a Felsőtárkányvárhegyi Ha B₁-re datált 1. házból és a Mátraszentimre–ágasvári Ha B₃-ra datált házból.²⁵

Nagyméretű urna meredek szögben kihajló perem- és nyaktöredéke került elő a VI. szelvényből. (XIV. tábla 7.) Kihajló peremű, meredek ívben hasasodó urna, vízszintesen futó bekarcolt vonalakkal díszített nyaktöredékét találták meg a X. szelvényben. (X. tábla 3.) Kisebb méretű edény függőlegesen és vízszintesen árkolt hastöredéke, valamint egy másik, a lapos fül alatt függőlegesen árkolt hastöredék került elő a VIII. szelvényből (IX. tábla 12., XIV. tábla 6.). Kettős kúpos testű, erősen kihasasodó edény hastöredéke került elő a X. szelvényből. Egy bütyök darabja látható rajta (X. tábla 4.). Kisebb-nagyobb méretű urnák, korsók, esetleg csészék nyak- és hasrészei kerültek elő minden felületből, a legtöbb darab az V., VI., VIII. és a X. szelvény területéről való. Feltűnően sok a párhuzamos vízszintes bekarcolt vonallal díszített darab, kb. háromszorosa az árkolt díszítésű daraboknak. A vízszintesen bekarcolt vonalakkal díszített darabok: II. tábla 5., III. tábla 10., IV. tábla 8., 9., V. tábla 1., 4., VI. tábla 6., 8., VII. tábla 6., 7., 8., 14., VIII. tábla 10., 13., 14., IX. tábla 3., 4., X. tábla 3., XI. tábla 5., 8., 13., 14., XVII. tábla 6., 15. A vízszintes bekarcolásorokat benyomott pontok, illetve pontsorok egészítik ki. (VIII. tábla 2., 15., XVII. tábla 5., 10.) Előfordulnak vízszintesen besimított vonalak (VI. tábla 5., 9., IX. tábla 8., XI. tábla 12., XVI. tábla 12., XVII. tábla 11., 12., 16.) és enyhén ívelten besimított vonal díszítések (VII. tábla 5., 10., 11.) is. Néhány töredéken háromszög alakú bekarcolás, (VI. tábla 12., XVII. tábla 1–3., 7., 17.), illetve cikkcakk minta (IX. tábla 7., XVII. tábla 9.) látható. Vízszintes árkolás, kannelúrázás található néhány töredéken (III. tábla 2., VI. tábla 7., 12., VII. tábla 9., 12., VIII. tábla 5., 6., IX. tábla 6., 9., 12., XI. tábla 1.), enyhén ívelt árkolás is két darabon (IX. tábla 9., XVII. tábla 13.). A vízszintes síkozás mellett a vállrész függőleges bekarcolása, árkolása is megmaradt egy-két darabon (IX. tábla 12., XIV. tábla 6.). A Felsőtárkányvárhegyi leletek között kevés a bekarcolt díszű töredék, az ide sorolható leletek nagy részén vízszintes, illetve függőleges árkolás található.²⁶ A benyomott pontdíszítést és a vonalkázott háromszögmintát a pilinyi kultúrától örökölte a kyjaticei kultúra népessége. Sok a bekarcolt díszítésű darab a Miskolc környéki barlangok leletei között, itt megtaláljuk a vízszintes sorokat, a háromszögmintát és

25 D. Matuz E., 1992. 14. I. t. 3.; D. Matuz E.–Sz. Kállay Á., 1993–1994. Mátraszentimre–Ágasvár 6. kép 1., 7. kép 1.

26 D. Matuz E., 1992. 15. XI. t. 2., XVII. t. 9. (bekarcolás), IX. t. 1., XI. t. 7., XII. t. 5., 12. (besimítés), VIII. t. 9., XI. t. 11., 14., 16–18. stb. (vízszintes árkolás), X. t. 8–10., XI. t. 3., XVIII. t. 11. (függőleges árkolás).

a benyomott pontsorokat is.²⁷ A börsönyi földvárak anyagából mindkét díszítési mód ismert.²⁸ A vízszintesen bekarcolt vonalakkal és benyomott pontokkal díszített edények a szlovákiai kyjaticei kultúra leletanyagában (Radzovce, Zvolen) is előfordulnak,²⁹ a vízszintes, illetve függőleges árkolás gyakoribb motívum itt is.³⁰ Az urnák díszítőmotívuma az árkolt bütyök (V. tábla 3.), illetve a bütyökből kiinduló különböző besimítások (XVII. tábla 4.). Ez a díszítés már a pilinyi kultúrában megtalálható, a kyjaticei kultúra is használta.³¹

Csésze

Egyenes peremű (töredékes) vízszintesen árkolt nyakú, öblös hasú csésze darabja került elő a I. szelvényből. A hason letört fül nyoma látszik (XV. tábla 14.). Egyenes peremű, nyomott gömbtestű, kétfülű csuprokat ismerünk a lausitzi kultúra anyagából. Innen terjedt el és jelent meg a pilinyi kultúra késői szakaszában és az urnamezős kultúrában is.³² A kyjaticei kultúra területén is megtalálható. Ezek általában díszítetlen, vagy a hasukon árkolt formák, de Szajláról vízszintesen árkolt nyakú edény is előkerült.³³ Hasonló forma ismert Radzovceből és árkolt nyakú, de kissé enyhébben ívelt forma Zvolenből is.³⁴ Kis méretű, vékony falú csészék töredékei kerültek elő az V. szelvényből (XV. tábla, 7.), a VI. szelvényből (XVII. tábla 8.) és a VIII. szelvényből (XV. tábla 8.).

Fazekak

Fazék töredéke lehet egy nagyméretű, bütyökdszes darab a VI. szelvényből (XIII. tábla 10.).

Minden rétegből, felületből nagy számban került elő, általános, gyakori díszítési mód a bronzkor folyamán a *plasztikus, tagolt bordadisz.* Általában urnák, fazekak, a házikerámia díszítésére használták, perem-, nyak-, és hastöredékeken fordul elő különböző változatokban. Anyagunkban megtalálható a körbefutó sima bordadisz (IV. tábla 5.) és ugyanez lapos fogófüllel, bütyökkel kombinálva (V. tábla 8., 12., X. tábla 1., XII. tábla 1., XVI. tábla 13.). Gyakoribb változata az, amikor a plasztikus bordát különböző bevagdalásokkal, ujjbenyomásokkal díszítették (pl.: III. tábla 3., 4., IV. tábla 4., 11., 14., V. tábla 14., 15., IX. tábla 1., X. tábla 5., XII. tábla 4., 5., 8.).

Ugyanilyen gyakori díszítési mód a *lapos fogófül.* Bükkszentlászló–Nagysáncan is minden felületből előkerültek szép darabok. Különböző méretűek, a kisebb lapos bütyöktől a nagyméretű dudorig több variáció ismert. (Pl.: II. tábla 8., VI. táb-

27 Kemenczei T., 1984. (Aggtelek–Baradla-barlang) CI. t. 18–24., CII. t. 5., 10., 11., 15., CIV. t. 7.

28 Novák Gy.–Sándorfi Gy.–Miklós Zs., 1979. (Diósjenő–Pogányvár) 22. t. 1., (Nagybörzsöny–Magyarhegy) 66. t. 4., 5., 7., 9., (Nagybörzsöny–Rustokhegy) 71. t. 1., 72. t. 3., 5., (Perőcsény–Halyagos) 76. t. 8–12.

29 Furmánek, V. 1990. 20. t. 1., 21. t. 3.; Paulik, J. 1962. 9. t. 1., 3., 12–14.

30 Paulik, J. 1962. (Rimavská Sobota) 1. t. A 3., 5., (Chotin) 3. t. A 1., B 1., 2., (Zvolen) 6. t. 1., 4., 7. stb.; Furmánek, V. 1990. (Radzovce) 20. t. 2–4., 21. t. 5.

31 Kemenczei T., 1984. (Miskolc–Büdöspest barlang) CVI. t. 1.; (Aggtelek–Baradla-barlang) CII. t. 13., 14. D.; Matuz E., 1992. 15–16. X. t. 1., XI. t. 4., XIII. t. 4., XVIII. t. 9., 10.

32 Veliačik, L. 1983. XXX. t. 13., 14.; Uő: 1989. 4. t. 5.; Patek E., 1968. III. t. 15. típus, (Sághegy) XX. t. 1., 3.; (Süttő) CVIII. t. 6., 7. stb.; Kőszegi F. 1988. (Szada) 49. t. 2., 8.

33 Kemenczei T., 1984. (Szajla) LXXII. t. 17., LXXXI. t. 20.; Vízszintesen árkolt nyakú edény: LXXXVI. 2.

34 Furmánek, V. 1990. 24. t. 2.; Paulik, J. 1962. 6. t. 4.

la 16., IX. tábla 2., X. tábla 6., XI. tábla 2., 9., XII. tábla 3., XIII. tábla 10.) Előfordul az ujjhegygel kettéosztott lapos dudor (VIII. tábla 7.) és a lapos fogófül tagolt bordával kombinálva is (X. tábla 1., XII. tábla 1.). Ez a díszítési mód általában urnák, fazekak megfogására szolgált.

Kisebb-nagyobb méretű *bütyökkel* díszített töredékek is vannak az anyagban. Számuk kisebb, mint az előző két díszítési módé, funkciójuk is különböző. A kettős bütykök mellett (III. tábla 8., V. tábla 6.) a háromszög alakú dudor érdemel említést (XIV. tábla 1.). Mindhárom díszítési mód annyira általános a késő bronzkor, kora vaskor folyamán, hogy analógiáikat nem soroljuk fel. Megtalálhatóak a kyjaticei kultúra földvárainak anyagában is.

Részletesebben foglalkozunk azokkal a fazéktöredékekkel, ahol az *egyenes vagy enyhén kihajló, duzzadt peremet ferde bevagdolás*ok díszítik. A nem nagy számú (15 db) ide sorolható töredék közül az I. szelvényből előkerült 3 darabon a bevagdolás balra dőlően fut (II. tábla 2., 4., XVI. tábla 4.). Az V., VI., VIII. és a X. szelvényből származó daraboknál figyelhetjük meg a jobbra dőlő perembevagdálást (VI. tábla 10., IX. tábla 5., XVI. tábla 5., 7., 9.). Egy töredéken a rovátkolt perem alatt benyomott pontokból álló sor fut végig (XII. tábla 6.), három töredéken megtalálható a *perem alatt futó bevagdalt borda* (XII. tábla 2., 7.), néhány töredéken csak ezt a bordát látjuk, a peremrész letörött (V. tábla 14., 15., IX. tábla 10.).

Ugyanilyen fazéktöredékeket találunk Felsőtárkány–Várhegy Ha B második felére datálható leletei között.³⁵ A felsőtárkányi anyag elemzése kapcsán megállapítottuk, hogy a Kárpát-medence késő bronzkori, kora vaskori leleteire nem jellemző ez a díszítési mód. Nagyobb számban fordul elő Hódmezővásárhely–Gorzsa–Cukormajor i. e. 8. század második felére és az i. e. 7. század első felére keltezett anyagában.³⁶ A díszítési mód párhuzamait a Bosut-csoport Ha B_{2,3}-ra datálható horizontjának telepein (Kalakača, Gradina)³⁷ és Basarábi kultúra hagyatékában találtuk meg.³⁸ Feltételezzük, hogy Ha B periódus idején, a preszkíta népmozgások eredményeképpen jutott el az E-magyarországi kyjaticei földvárak leletei közé ez a Vajdaság, Szerémség és az Al-Duna vidék Ha B, C korú leletanyagára jellemző díszítési mód.

Többféle forma díszítőelemei lehettek a különböző *fültöredékek*. Leggyakoribbak a szalagfülek (VIII. tábla 3., 4., 9., IX. tábla 11., XI. tábla 6.) és az átfürt kis bütyökfülek (II. tábla 1., XV. tábla 3.). Kihajló peremű tálat, vagy csészét díszíthetett perem fölé magasodó fül (IV. tábla 2., XV. tábla 9., 10.). Arkolt fültöredékek kerültek elő több helyről (VI. tábla 3., XVI. tábla 2.). Hasonló fültöredékeket ismerünk a kyjaticei kultúra földvárainak és barlangi telepeinek leletei között.³⁹

35 D. Matuz E., 1992. 17–19. VIII. t. 4., XIV. t. 15., XXI. t. 2., 3., XXV. t. 2., 6. stb.

36 Szabó G., 1987–88/1. 91., 5. kép 1., 2., 7. kép 3., 9. kép 4.

37 Medović, P. 1981/a 22., V. t. 1., VIII. t. 1–5., 1981/b. Taf. V. 2., 4., 5., Taf. VI. 3., *Uő*: 1988. 68. t. 1., 3., 8., 73. t. 8., 12. 76. t. 5., 7., 12. stb. 312. t. 9., 13. típus.

38 Vulpe, A. 1965. 5. t. 2., 3., 7. t. 11.; *Uő*: 1986. Abb. 5., 9., 10., 12.; Abb. 7. 1., 23., Abb. 15. 9., 10.

39 Kemenczei T., 1984. (Miskolc–Szeleta-barlang) CVIII. 9., 13., (Miskolc–Büdöspeszt-barlang) CV. t. 1.; D. Matuz E., 1992. 21. XXII. t. 3.; D. Matuz E.–Sz. Kállay Á., 1993–1994. Mátraszentimre–Ágasvár 12. kép. 1.

Egyéb tárgyak

Feltűnően sok kerekre tördelt, lefaragott edényoldal-töredéket találunk a Bükk-szentlászló–nagysánci leletek között (II. tábla 10., V. tábla 7., VII. tábla 3., 4., VIII. tábla 11., 16., XI. tábla 11.). Egy darab át van fúrva, tehát *orsókarika* lehetett (VIII. tábla 12.). Egy kettős kúpos *orsógomb* töredéke is előkerült (V. tábla 5.). Az orsókarikák, orsógombok, hálónéhezékek gyakoriak a kyjaticei kultúra telepletei között.⁴⁰ Ág- és pelyvalenyomatos *paticsdarabokat*, *örlőkőtöredékeket* (12. kép), különböző méretű *kavicsokat*, *fenőköveket* is találunk az anyagban. Mivel a késő bronzkori és a kelta rétegeket nem választották szét, ezek mindkét nép hagyatékához tarozhattak.

A telepjelenségek vizsgálata

A Nagysánc területén belül nagyok a szintkülönbségek, 405 és 475 méter között találhatóak a teraszok. A feltárt felületekben az altalajt mállott mészkő jelezte. A kultúrreteg, ami legtöbb esetben a humuszréteget is jelentette nagyon kicsi volt, a szelvények nagy részében 15–25 cm között mozgott. A gödrök mélysége 30–105 cm között volt, a házakat találták a legnagyobb (120–130, illetve 150–160 cm) mélységben. A leletanyag rétegtani elkülönítése nem volt megoldható, a cserépanyag és Párducz Mihály feltételezése alapján elkülöníthetünk egy késő bronzkori, egy korai vaskori és egy késő kelta szintet. A szórványként említett szkíta és Árpád-kori leletek objektumok szintjén nem jelentek meg. Hat *gödört* talált Párducz Mihály a II. szelvényben, kettőt a IV. szelvényben, egyet-egyet a VI., VIII., X. szelvényben. Ezek átlagos nagysága 40x50 cm, átlagos mélysége 30–50 cm. Két nagyobb méretű gödör (105x35 cm, 130x115 cm) a II. szelvényből, két mélyebb (103, 105 cm) a VI. és a VIII. szelvényből került elő. Anyaguk nincs külön tartva. A késő bronzkori, korai vaskori és a kelta cserepek mellett állatcsontokat és paticstöredékeket tartalmaztak.

A házak területén nem talált az ásató *tűzhelyeket*, de több átégett faszenes réteget, tűzhelyet figyelt meg a feltárt felületekben. A II. szelvényben volt egy kődarabokkal körülrakott, 40 cm átmérőjű, 10–12 cm vastag faszenes réteg, a VI. szelvényben 54 cm mélyen, a sziklába vágott mélyedésben jelentkezett 75x75 cm méretű átégett tűzpad. Ez utóbbi, az ott talált cserepek alapján késő bronzkori, korai vaskori lehetett. A IX. szelvényben a 38 cm mélyen lévő, 30 cm átmérőjű faszenmaradványos rész, a XI. szelvényben a 25 cm mélyen fekvő paticsréteg talán tűzhelyet jelölhetett. Ezek házakon kívüli, legtöbbször ideiglenes tűzrakóhelyek lehettek.

Két késő bronzkori, korai vaskori *házat* tárt fel Bükk-szentlászló–Nagysáncon Párducz Mihály (8. kép). Az „A” jelű, korábbi ház K–NY-i hossz tengelyű, szabálytalan, rendhagyó alaprajzú. A közel téglalap alakú, 216x270x320 centiméteres nagyobb helyiség 120–130 cm mélyen helyezkedett el. Ennek a DK-i sarkából egy 80 cm hosszú, 95–100 cm széles folyosó vezetett át egy másik helyiségbe. Ez szabálytalan háromszög alaprajzú volt (alapjának hossza 35 cm, tengelyéé 200–205 cm) és magasabban, 80–90 cm mélyen feküdt. Ennek K-i végén egy újabb, 80–86 cm széles folyosót figyelt meg az ásató, ami a sáncre vezetett. Ezt a házat met-

40 Nováki Gy.–Sándorfy Gy.–Miklós Zs., 1979. 72. t. 8.; Kemenczei T., 1984. XCIV. t. 13., 21.; D. Matuz E., 1992. 21–22. XII. t. 7., XIV. t. 3., 18., XXVI. t. 4., 5.

szette egy É–D-i hossz tengelyű, kisebb méretű (204x210 cm) „B” jelű ház. Mélysége 150–160 cm. Kijárata a D-i oldalon lehetett, mert egy 90–100 cm széles folyosó sziklába vágott nyomait figyelte meg Párducz Mihály. Szerkezeti elemek, cölöplyukak, tűzhelyek stb. nem kerültek elő, a házak anyagát rétegtani alapon elkülöníteni nem tudták. A kyjaticei kultúra telepeiről kevés házat ismerünk. A kultúra síkvidéki telepén, Sajószentpéteren, Kemenczei Tibor négyszögletes alaprajzú, földbe mélyített gödörház részletét és gödörrendszereket tárt fel.⁴¹ Felsőtárkány–Várhegyen kétfajta háztípus különíthető el. Az 1., 2., 4. számú ház téglalap alakú, É–D-i tájolású, 300/320x580/600 cm méretű, paticsfalú, ágasfás, szelemengerendás szerkezetű ház lehetett. Építési idejük Ha B₁ periódus. A 3. és az 5. számú háznál nem került elő szerkezeti elem, s bár csak részlegesen lettek feltárva, felépítésük egyszerűbb volt. Koruk a Ha B₂ periódus második fele lehetett.⁴² A bükkszentlászlói „B” ház ezzel a háztípussal mutat rokonságot, alakja és a szerkezeti elemek hiánya miatt. Mátraszentimre–Ágasváron a leletanyag alapján a Ha B₂ időszakra datálható fapadlójú ház részletét tárta fel Sz. Kállay Ágota.⁴³ Radzovcéből kőalapozású házakat említ V. Furmánek.⁴⁴ A felsoroltak alapján nem beszélhetünk egységes házepítési szokásról a kyjaticei kultúra népességénél, a helyi körülményeknek, igényeknek megfelelően különböző típusú házakat építettek.⁴⁵

A sánc építésének története

Párducz Mihály megfigyelései a következők:

„Az erődnek tekinthető terület északi, délkeleti és rövid keleti szélét zárta le a sánc. Ez körülbelül az erődített telep kerületének 1/3-ad része. A többit az igen meredek esésű lejtők védnek. Az elég hosszú délnyugati oldalon a sánc és a meredek lejtő is hiányzott. Itt az előbbi egy kb. 10 m széles sáv helyettesíti, amelynek felszínén sok őskori cseréptöredéket találtunk. A feljárók, illetve kapuk helyét nem vizsgáltuk meg. Úgy látszik azonban, hogy három feljáró út vezetett be az erődített telep területére, valamennyi a telep északi, menedékes oldalán. Itt van a sánc legépebb és leghosszabb része. A telep felszínén nagyok a szintkülönbségek. A szélsőséges értékek 405–457 m tengerszint feletti magasságok között ingadoznak. A középső részen van a legnagyobb mélység, egy tölcser formájú gödörben. A D-i része ma teraszos elrendezésű. Lehet, hogy ennek őskori előzménye van.”

„Az erődített település keleti végében elég épen maradt sánc egy rongált szakaszán a töltést átvágtuk. A felső, mintegy 30 cm vastag, fekete réteg bőven tartalmazott kora vaskori cserepeket. 30 cm alatt a föld sárga színű, agyagos. Mindkét réteg legnagyobb része azonban különböző méretű (ökölnyi nagyságú és annál kisebb) kő, amely az említett földdel együtt volt a töltésbe hordva. A sárgás agyagos, kővel kevert földben cserép már csak elvétve, egész ritkán mutatkozott. A kövek között vannak nagyméretűek is, de a legnagyobb részük a már említett ökölnyi, vagy annál kisebb méretű. A sáncnak kb. 2/3-ad része volt itt meg (a többit korábban elhordták). A megmaradt és átvágott töltésrész alapjának szélessége kb. 6–6,1 m, magassága 175–185 cm mai állapotában. Érdekes volt az átvágás árkanak

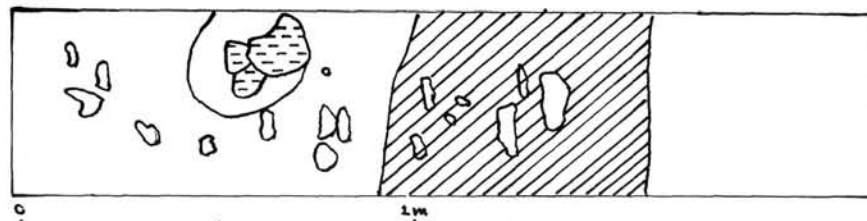
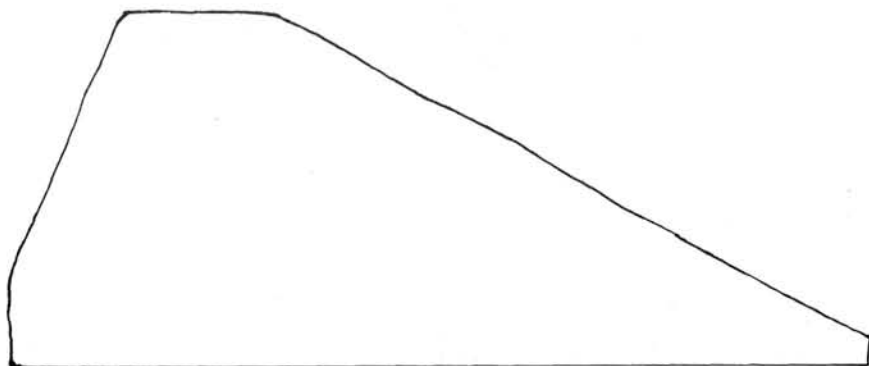
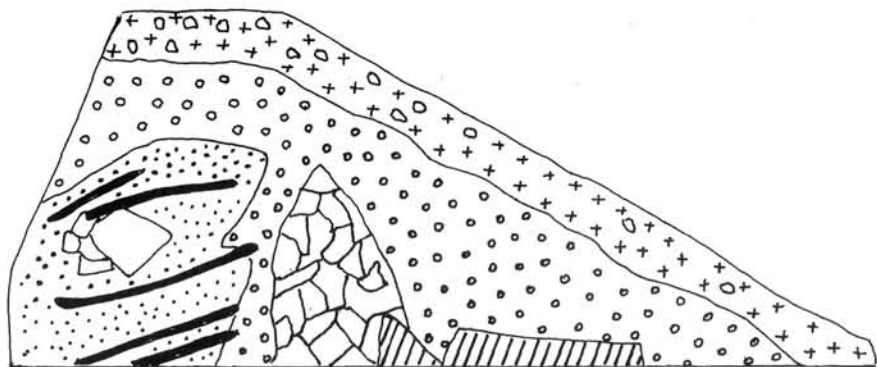
41 Kemenczei T. 1984. 40., 134., Abb. 15.

42 Kemenczei T. 1984. Abb. 14.; D. Matuz E. 1992. 26–27., 6–15. kép.

43 D. Matuz E.–Sz. Kállay Á., 1993–1994. Mátraszentimre–Ágasvár, 44–47., 60–61.

44 Furmánek, V. 1990. 91., Abb 9.

45 A késő bronzkori, kora vaskori háztípusokkal és rekonstrukciós lehetőségeikkel egy későbbi cikkünkben foglalkozunk részletesebben.

márgás földben apróbb
kövek és agyag, v. márga csíkok

tüzelesi nyomok

fekete humusz és halltatti cserепek

nagyobb kövek

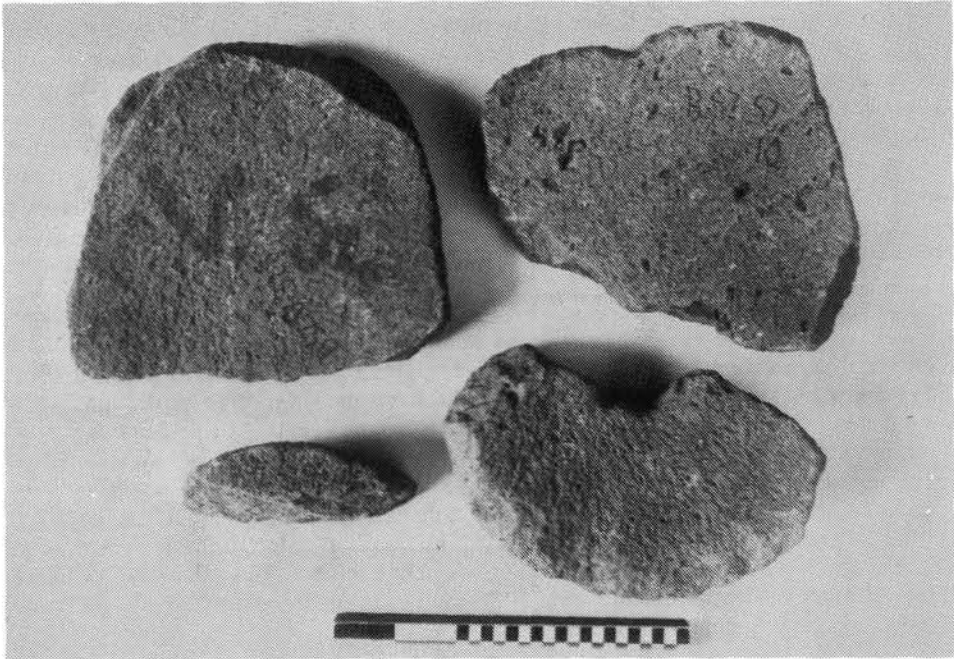
átégett mészkő (vastagsága 40 cm)

kisebb kövek és barnás föld

11. kép. A sáncátvágás metszet- és felszínrajza

aljában egy kb. 130–135 cm széles fehér kősáv (11. kép). Úgy látszik ide égetett mészkörögök kerültek, vagy mészkövek fölött rakott máglya tüze okozta a megfigyelt jelenséget. Az előbbi feltevés a valószínűbb, mivel szabályosan falszerűen el-

12. kép: Őrlőkövek

helyezettnek látszott. Az árok fenekén, közvetlenül mellette faszenes tüzelési nyomok (tűzhely?) látszottak (175 cm mélyen). Ennek környékéről 2–3 feketén csillogó-felületű, durvább cseréptöredék került elő. Kétségtelen, hogy ez a tüzelési nyom a sánc, a töltés létezését megelőzte. Feltehető az is, hogy az égett meszes falszerű jelenség is megelőzte a töltést. Erre mutat, hogy határozott metszete a töltésben is megvan. Valószínűnek lehet tehát tartani, hogy a Nagysánc területén az erődítés előtt is volt már település és ehhez tartoztak az itt említett jelenségek. A töltés metszetében feltűnő a kőzéptájon mutató szabálytalan, nagyobb kövekből rakott mag, amelyet két oldalt apróbb, földdel kevert kövek támogatták meg. Érdekes volt az a megfigyelés, hogy a töltést fent borító 30, a külső oldalon 45 cm vastagságot is elérő fekete, kövekkel kevert humuszréteg sok cserepet tartalmazott, az alatta fekvő, már említett rétegben meg úgyiszlén cserép nem került elő. Ezt a jelenséget másképpen aligha magyarázhatjuk, minthogy a töltés utolsó magasztása olyan helyről történt, ahol kora vaskori házak, illetve hulladékgödörök voltak. Arra lehet tehát gondolni, hogy az első település lakossága még nem gondolt a telep megerősítésével. Csak idővel vált ez szükségessé, amikor talán a telep belső elrendezése is megváltozott. De az sem lehetetlen, hogy csupán egy kisebb méretű töltést építettek a telep köré (keves cserepet tartalmazó kis töltés, a kőtöltéssel). Majd ezt magasztani kívánták, s ekkor talán a telep belső elrendezése is megváltozott. S a korábbi telep hulladéka is a töltésbe került. De az sem lehetetlen, hogy ez utóbbi munkát már nem a kora vaskori lakosság, hanem a késő kelták ide települt törzse végezte el, a kora vaskori település még észrevehető részéről hordva a magasztásához a földet. Alig 5 cm mélységből kelta edény pereme került elő. A sáncásatáskor kevés jellegzetes cserepanyagot sikerült összegyűjteni.”

Észak-Magyarország és Szlovákia területéről 42 lelőhelyet elhelyezkedésük, formájuk, felszíni leletek és kisebb-nagyobb leletmentések alapján a kyjaticei kultúra földvárjai közé sorolhatunk.⁴⁶ Ezek közül kevés helyen történt sáncátvágás. Nagybörzsöny–Rustokhegyen az egyik sáncátvágásnál megtalált hosszanti irányú gerendanyom a sánc belső oldalán végigfutó, vízszintes gerendákból álló fal alsó tagja, ettől 1,5 méterre hasonló fal lehetett, amit keresztirányú gerendák kötöttek össze, a fal-
között földdel töltötték ki. A sáncot tűzvész pusztíthatta el.⁴⁷ Kemence–Godóvár sánca többnyire kőből állhatott, amit faszerkezet tartott össze. Ezt a külső oldalán kővel erősítették meg.⁴⁸ Hont–Jelenchegyen egy megfigyelés szerint két, vízszintes gerendákból álló fal húzódhatott egymástól 3,8 méterre, amit keresztirányú gerendák kötöttek össze.⁴⁹ Szilvásvárad–Töröksánc Ha A periódusra datált, 6–7 km hosszú sáncát a belső oldalán kővel erősítették meg.⁵⁰ Felsőtárkány–Várhegyen a sánc átvágásánál szerkezeti elemet nem figyelt meg Párducz Mihály, a köves földsánchoz a külső oldalán árkot húztak.⁵¹ Cserépfalu–Mésztetőn és Kemence–Magosfán kővel megerősített sánc lehetett.⁵² Tehát a kyjaticei kultúra sánctípusai: egyszerű földszerkezet (Felsőtárkány), kőmagra ráhordott föld (Bükkszentlászló), a külső, belső oldalán kővel való megerősítés (Kemence, Szilvásvárad), bonyolultabb, nagyobb munkát, szervezettséget igénylő, gerendavázis szerkezetű sánc (Nagybörzsöny, Hont). A kyjaticei kultúra népességének erődítési szokásai változatosak, az adott földrajzi viszonyoknak, igényeknek, társadalmi szervezettségnek megfelelően változtak. Az erődítések magyarázatára többfajta elmélet született,⁵³ jelentősen újabb eredményt a bükkszentlászlói anyag vizsgálata nem hozott.

A települési hálózat vizsgálata

A Nagysánctól kb. 100 méterre, ÉK-re fekvő dombon a „Tanítóréten” is nyitott egy kutatóárkot (15x1 m) Párducz Mihály. Itt paticsörödékek és kerámiatörödékek kerültek elő.

A Nagysánc és a „Tanítóréten” között a töltés külső lejtőjén, Konc János földjén bronztűket találtak. Itt Párducz Mihály egy 4x4 méteres felületben semmilyen kultúrjelenséget nem észlelt.⁵⁴

Miskolc–Bükkszentlászló, Lyukas-kecske II. barlang előterében 1982-ben késő bronzkori vagy kora vaskori cserepeket talált Simán Katalin.⁵⁵

46 Kemenczei T., 1984. 128–143.; D. Matuz E. 1992. 28–34.; Furmánek, V.–Veliačik, L.–Romsauer, P. 1982. 167–173.; Furmánek, V. 1983. 28–31.; *Uő*: 1987. Abb. 1.; Dénes J., 1984. 20–25. *Uő*: 1990. 45., 54., 55. stb.

47 Nováki Gy.–Sándorfi Gy.–Miklós Zs., 1979. 63–68., 69–70. kép.

48 Nováki Gy.–Sándorfi Gy.–Miklós Zs., 1979. 49–52., 50–52. kép.

49 Nováki Gy.–Sándorfi Gy.–Miklós Zs., 1979. 42–44., 40. kép.

50 Patek E., 1970. 131.; *Uő*: 1973. 25–30.

51 D. Matuz E., 1992. 27–28., 35., 2–4., 7. kép.

52 Kemenczei T., 1984. 129. (Cserépfalu–Mésztető); Nováki Gy.–Sándorfi Gy.–Miklós Zs. 1979. 53. (Kemence–Magosfa)

53 Nováki Gy., 1979. 106–112.; Nováki Gy.–Sándorfi Gy.–Miklós Zs., 1979. 84–87.; Patek E., 1968. 17–24., 45–46.; Kemenczei T., 1982. 273–278.; *Uő*: 1984. 40–43.; 60–63.; D. Matuz E., 1992. 31–32. stb.

54 Párducz Mihály ásatási naplója, B. Hellebrandt M., 1992. 43.

55 Wolf M.–Simán K., 1983. 118.

A répáshutai Pongor-lyukból késő bronzkori cserepek kerültek elő, ennek alapján felmerült annak a lehetősége, hogy ezt a helyet is erődítésnek használták.⁵⁶

A közelben levő Miskolctapolca-Várhegyről kisebb feltárásból (1931), szórványként (1975), majd Hellebrandt Magdolna leletmentéséből kerültek elő késő bronzkori, kora vaskori leletek.⁵⁷

A Miskolc területén (Dudujkadomb, Rendező-pályaudvar, Soltész-Nagy Kálmán utca, Sajópart, Királydomb, Diósgyőr középkori vár) és a környékbeli barlangokban (Vizesbarlang, Háromkúti barlang, Szeleta-barlang, Büdös Pest-barlang, Herman Ottó-kőfülke, Herman Ottó, Puszkaporos-barlang, Kőlyuk-barlang, Névtelen-barlang) is megtaláljuk a kyjaticei népeség leleteit.⁵⁸

A kutatás nem teljes a területen, az említett leletek sem egyidejűek, egy részük a kyjaticei kultúra korai és középső szakaszából származik. A barlangi leletek nagy része késő kyjaticei, ezek viszont már nem tartoztak feltétlenül a bükkszentlászlói földvár vonzáskörébe. Így azt tudjuk megállapítani, hogy a kyjaticei kultúra népe fennállása során kedvelte a hegyvidék és az Alföld találkozásánál fekvő vidéket, viszonylag sűrű települési hálózatot hozott létre, valamint azt, hogy feltehetően a bükkszentlászlói földvárat is „kiszolgálófalvak” vették körül.

Az állatsontanyag vizsgálata

Bökönyi Sándor megvizsgálta a Bükkszentlászló-nagysánci település állatsontanyagát. Megállapításai szerint a lelőhely állandóan lakott településként megfelelő hely volt a háziállatok tartására. A kevés állatsontanyagban nagy háziállat-túlsúlyt talált (85 háziállatsontból 5 ló, 27 sertés, 11 juh, kecske, 42 szarvasmarhacsont volt), a vadállatokat csak egy-egy vadmacska és halcsont képviselte.⁵⁹

A leletanyag értékelése, a település története

A 15,15 ha területű település nagyon kis részét, a Nagysánc területének ÉK-i felén kb. 240 m²-t tárt fel Párducz Mihály. A nagy gyakorisággal előkerülő szórványleletek azt bizonyítják, hogy a földvár teraszos, letelepedésre alkalmas nagyobb része lakott lehetett.

Leletanyagunkban kevés a pontosabb kormeghatározásra alkalmas egész edény. A formákra sok esetben csak következtetni tudunk. Az edénytöredékek, díszítménytípusok vizsgálatánál láttuk, hogy sok az általánosan használt késő bronzkori, kora vaskori motívum (turbántekercses, síkozott peremtöredékek, tagolt bordák, lapos fogófülek stb.) és a kyjaticei kultúra klasszikus anyagára jellemző díszítménykincsek (vízszintesen és függőlegesen bekarcolt, besimított, kanellurázott töredékek). Feltevésünk szerint a település a kyjaticei kultúra klasszikus időszakában, a Ha A₂ és a Ha B₁ periódus idején (i. e. 10. században, és az i. e. 9. század elején) népesülhetett be és élte fénykorát. Ez jelentené a Párducz Mihály által a sáncátvágásban megfigyelt szintet, amihez a tüzelési nyomok, az átégett meszes réteg és a település nagy

56 Hevesi A.–Hir J.–Ringer Á., 1983. 59–60.

57 Hellebrandt M., Rég Füz 1978. 17.; Kemenczei T., 1984. 131.

58 Hellebrandt M., 1973. 591.; Kemenczei T., 1984. 41., 131–132., LXXXIX. t. 5–10., CV. t. 1–11., CVI. t. 1–10. CVII. t. 1–9., 11–15., CVIII. t. 1–14., CIX. t. 1–8.

59 Bökönyi S., 1968. 289.; Úő: 1974. 34., 389.; Nováki Gy., 1975. 74.

része tartozhatott. Ekkor még nem volt erődítés, de a védelemre törekvő, különálló, magaslati helyre költöző népesség olyan helyen lakott, ahonnan a környező területeket jól beláthatta, az utakat ellenőrizhette. Bükkzentlászló–Nagysánc gazdasági, hatalmi központnak tekinthető nagy alapterülete, a gazdag fémleletanyag és az állatsontvizsgálókat eredményei alapján. A környező települési hálózat központjaként szükség esetén befogadhatta a környék lakosságát is. A hasonló jelentőségű szilvászváradai földvárban a Ha A periódusban élt a népesség, a felsőtárkányi földvár fénykora pedig a Ha A₂–B₁ periódusra esett.⁶⁰

Bizonyító anyag híján csak feltételezzük, hogy az erődítést, a nagyobb kövekből kialakított kőmagot borító agyagos, kisebb köveket, kevés cserepet tartalmazó töltést a Ha B periódus második felében építették fel a Nagysánc lakói. Ez megfelelne a felsőtárkányi földvárnál megfigyelt jelenségnek, ahol a Ha A₂, B₁ periódus idején nem volt még erődítés, a Ha B₂ periódus idején, a preszkíta bevándorláskor, esetleg azok ellen védekezve építették meg a sáncot.⁶¹

Pontosabb datálásra ad lehetőséget a Bükkzentlászlón talált két kincslelet vizsgálata. Az anyag a kyjaticei kultúra bronziparának negyedik, legfiatalabb szakaszát képviseli. Kemenczei Tibor elemzése⁶² szerint a hárfafibulák a Ha B–C korszakban használatosak, a bükkzentlászló lelet a Ha B₂ korszakba tartozik. A kartekercsek, karpercek a kyjaticei kultúra bronziparára jellemzőek, a nyakperectípus emellett a preszkíta leletekben is megtalálható. A szemüveg alakú fibula a Ha B–C periódusra keltezhető, Észak–Európától a Balkánig, Itáliáig elterjedt. A kisméretű bronz tokosbalták az erdélyi fémművességi körből származnak, a Ha B periódus végére keltezhetőek. Ide sorolhatóak a füles bronz falerák is, de nem találjuk meg a kincsleletben a keleti, preszkíta típusú lószerszámzatot, fegyverzetet. Ennek megfelelően a datálása Ha B₂. Ezt a datálást a kerámiaanyagoknak csak néhány elemével tudjuk alátámasztani. A ferdén bevagdalt peremű és ferdén bevagdalt bordadíszű töredékek a Ha B periódus második felére datálhatóak, a preszkíta népmozgások eredményeképpen juthatott el ide a Bosut–Basarábi körre jellemző díszítési mód. A viszonylag sok bekarcolt vízszintes és háromszög alakú motívummal díszített töredék a barlangi leletekkel mutat rokonságot, amelyek döntően a kyjaticei kultúra késői szakaszát képviselik.

A kora vaskor elején, a Ha B₂ periódus folyamán, a preszkíták elleni védekezésül építhették fel az erődítést a Nagysánc lakói. A Ha B₂ periódus, az i. e. 9. század végén a preszkíta népcsoportok első nagy betelepődési hulláma⁶³ már a fémkincseinek elrejtésére, a telep elhagyására készítette a kyjaticei lakosságot. A kyjaticei kultúra legfiatalabb leletanyagának a bükkzentlászló fémleletek, a Felsőtárkány–várhegyi Ha B_{2,3}-ra datálható leletanyag és a Mátrászentimre–ágasvári Ha B₃ korú település anyaga tartható.⁶⁴

Újabb feltárássra, nagyobb leletanyagra lenne szükség a bükkzentlászló telep belső kronológiájának pontosabb tisztázásához, feltevéseink bizonyításához. Bükkzentlászló–Nagysáncot a kelták foglalták el újra. Továbbfejlesztették a kora vaskori erődítést, a sánc utolsó magasításánál felhasználták a késő bronzkori, kora vaskori telep hordalékát, falu jellegű települést hoztak létre, hosszú ideig, a késő kelta korig éltek a területen.⁶⁵

60 Patek E., 1970. 131.; *Uő*: 1973. 25–30.; Kemenczei T., 1984. 41., 143.; D. Matuz E., 1992. 35–36.

61 D. Matuz E., 1992. 27–28., 35–36.

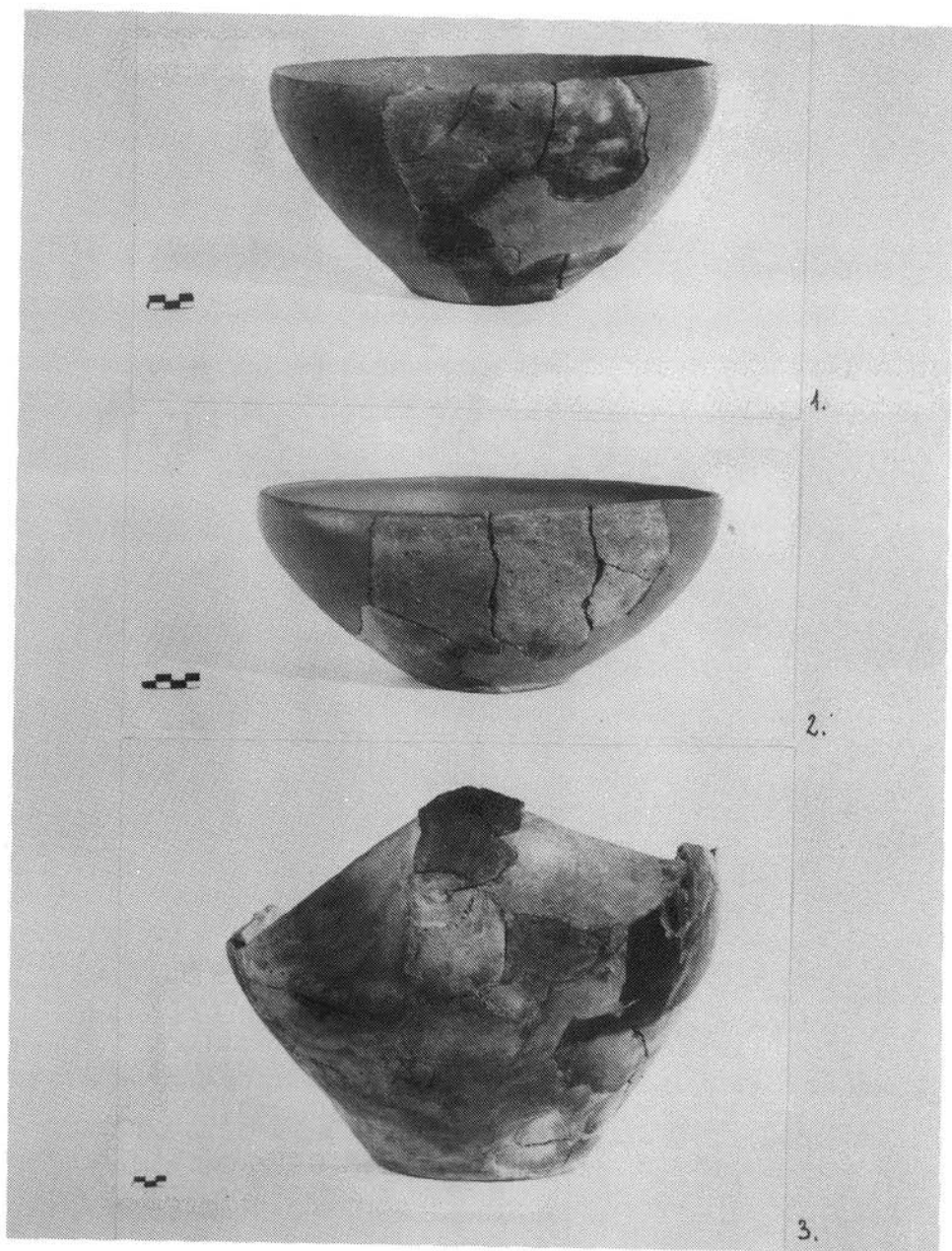
62 Kemenczei T., 1966. 53–54., 60–62., 69. X. t. 1–7., XI. t. 1–12.; *Uő*: 1984. 55–56., 146. Taf. CXXIII. a, b, c.; *Uő*: 1989. 64.

63 Kemenczei T., 1981/a 26–39.; *Uő*: 1981/b 79–92.; *Uő*: 1984. 57., 94–95.; *Uő*: 1988. 97–98.

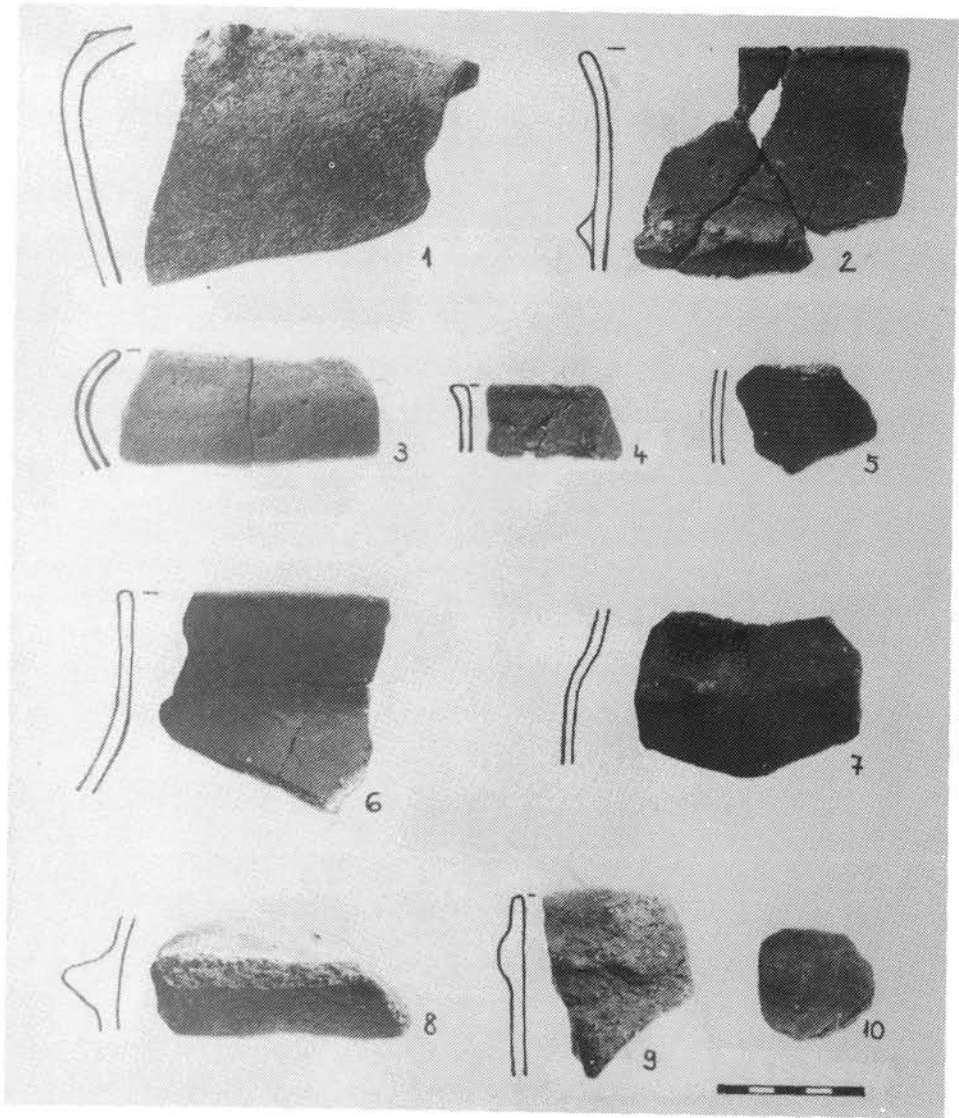
64 Kemenczei T., 1984. 47.; D. Matuz E., 1992. 35–36.; D. Matuz E.–Sz. Kállay Á., 1993–1994. 62.

65 B. Hellebrandt M., 1992. 49.

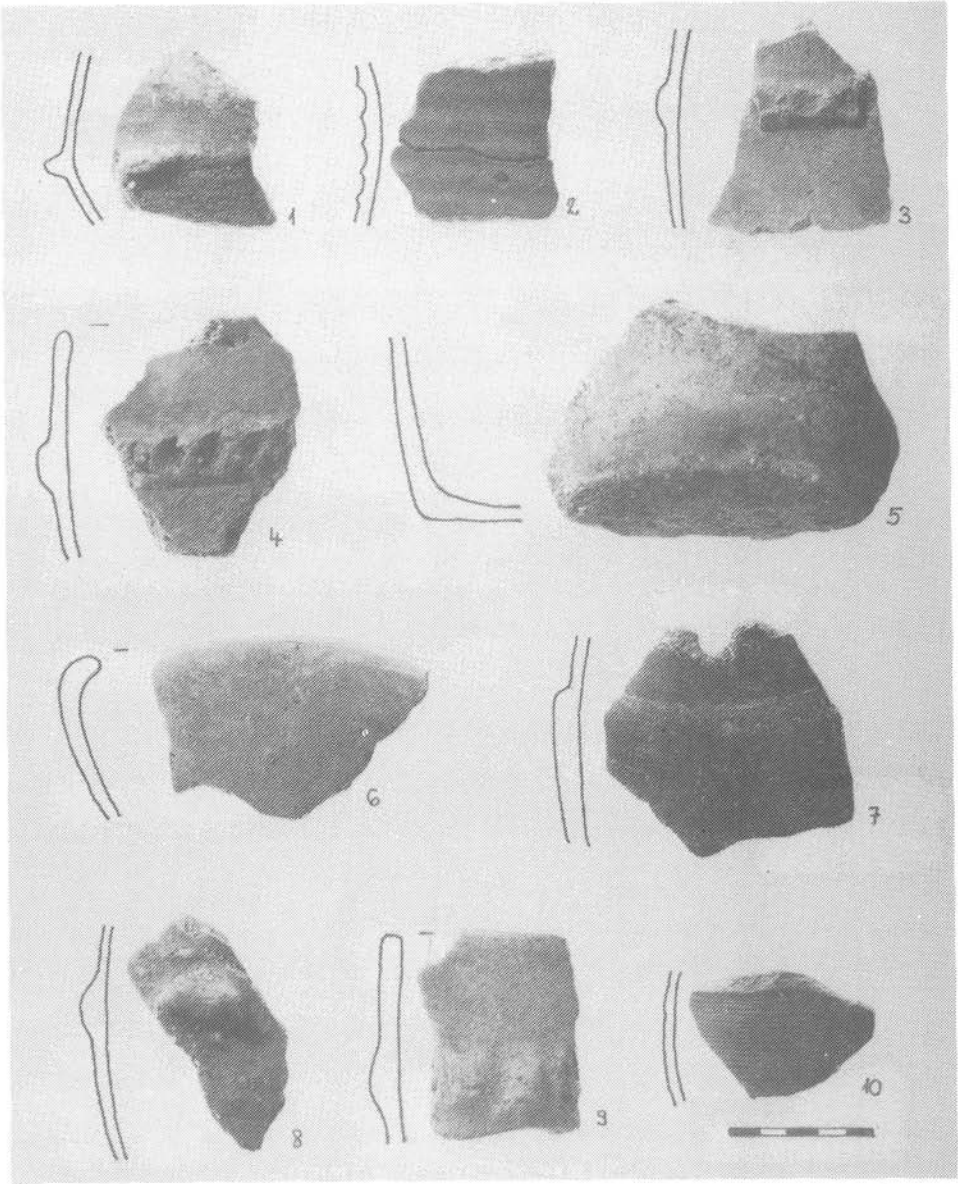

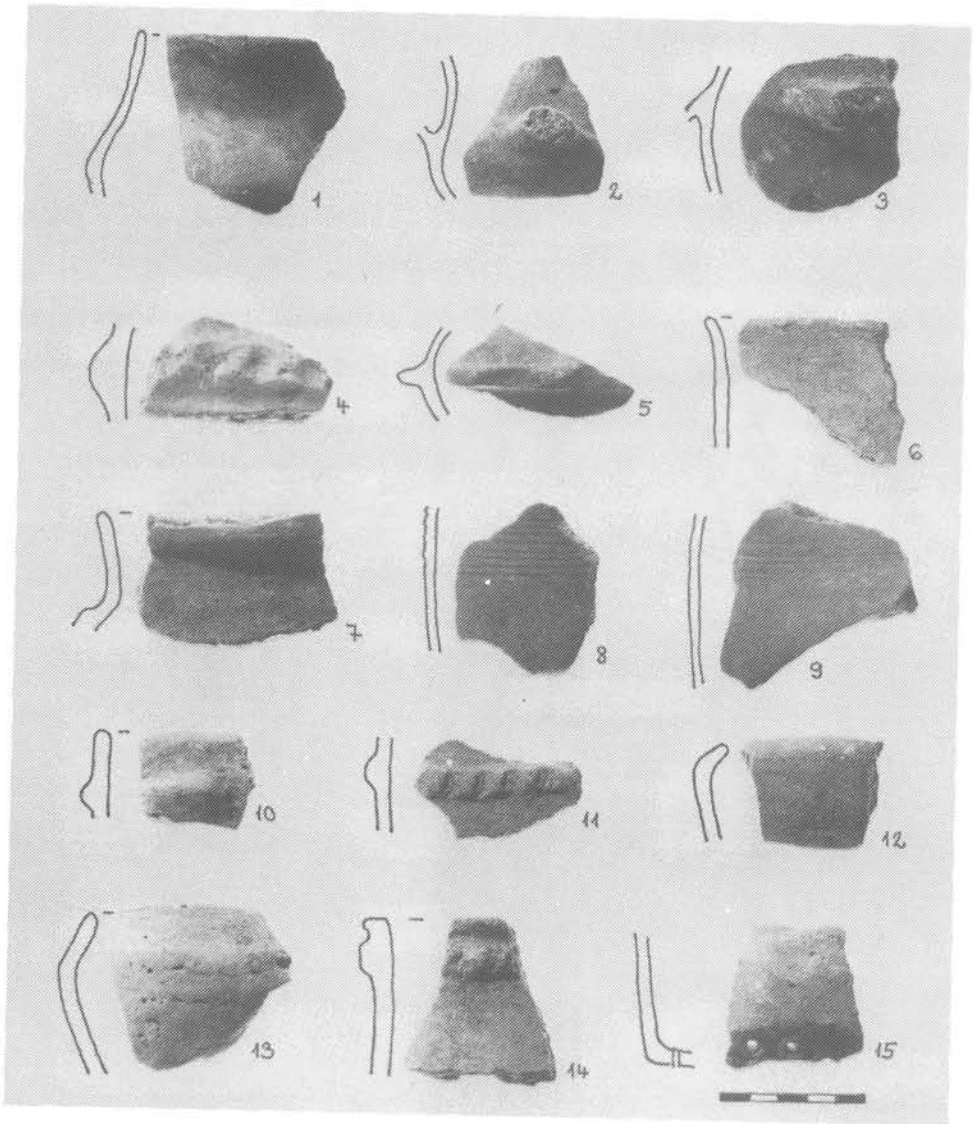
I. tábla. 1. VI. szelvény, 2. X. szelvény, 3. VIII. szelvény

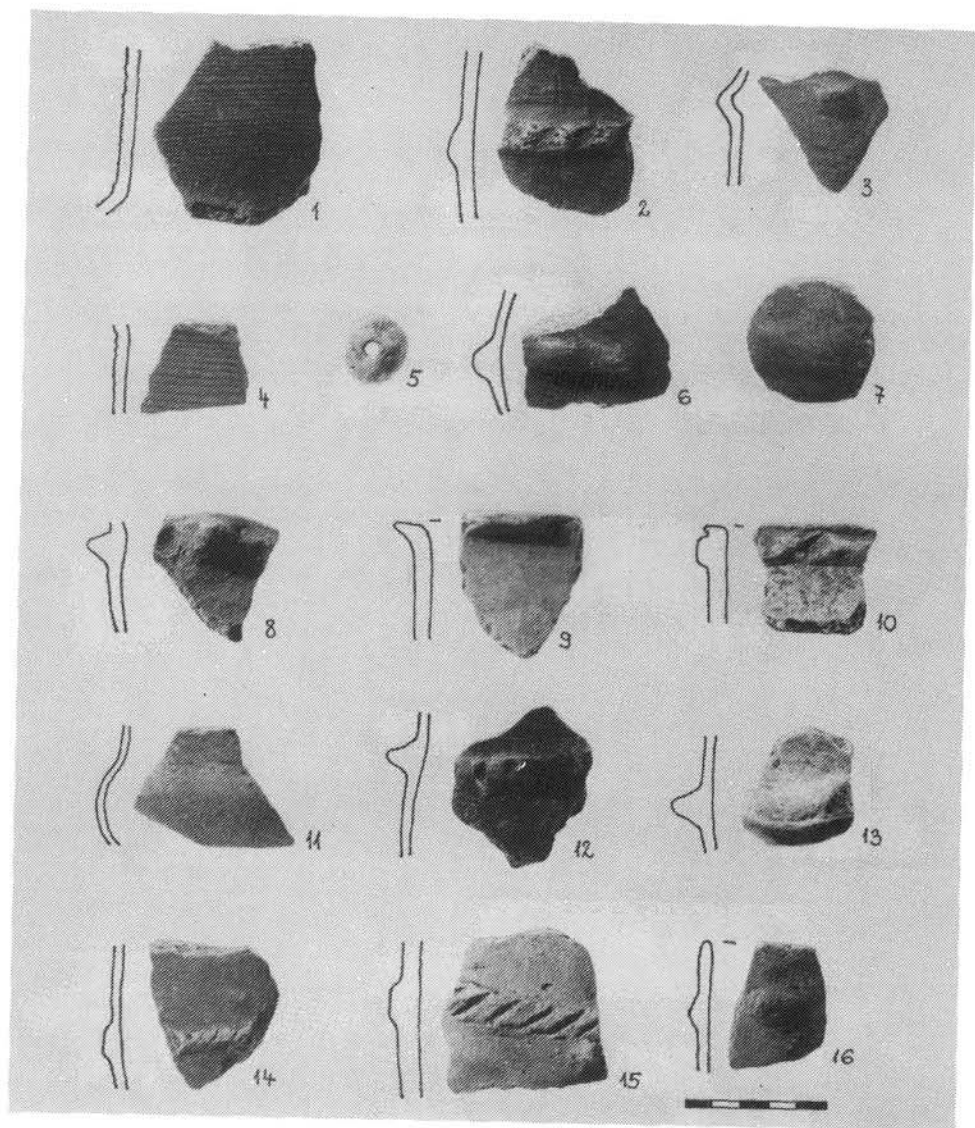
II. tábla. 1-5. I. szelvény, 6-10. II. szelvény

III. tábla. 1-10. V. szelvény

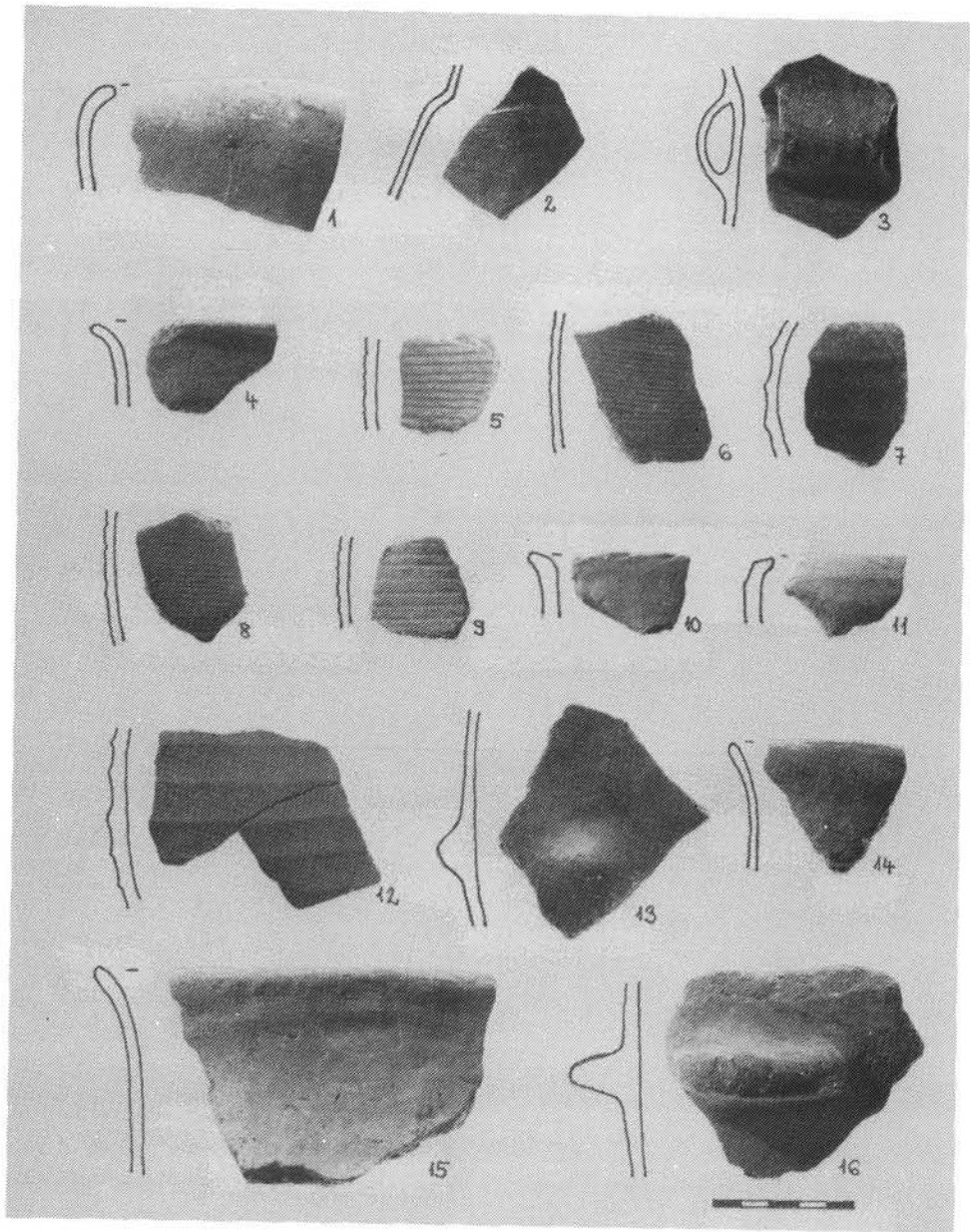

IV. tábla. 1–15. V. szelvény

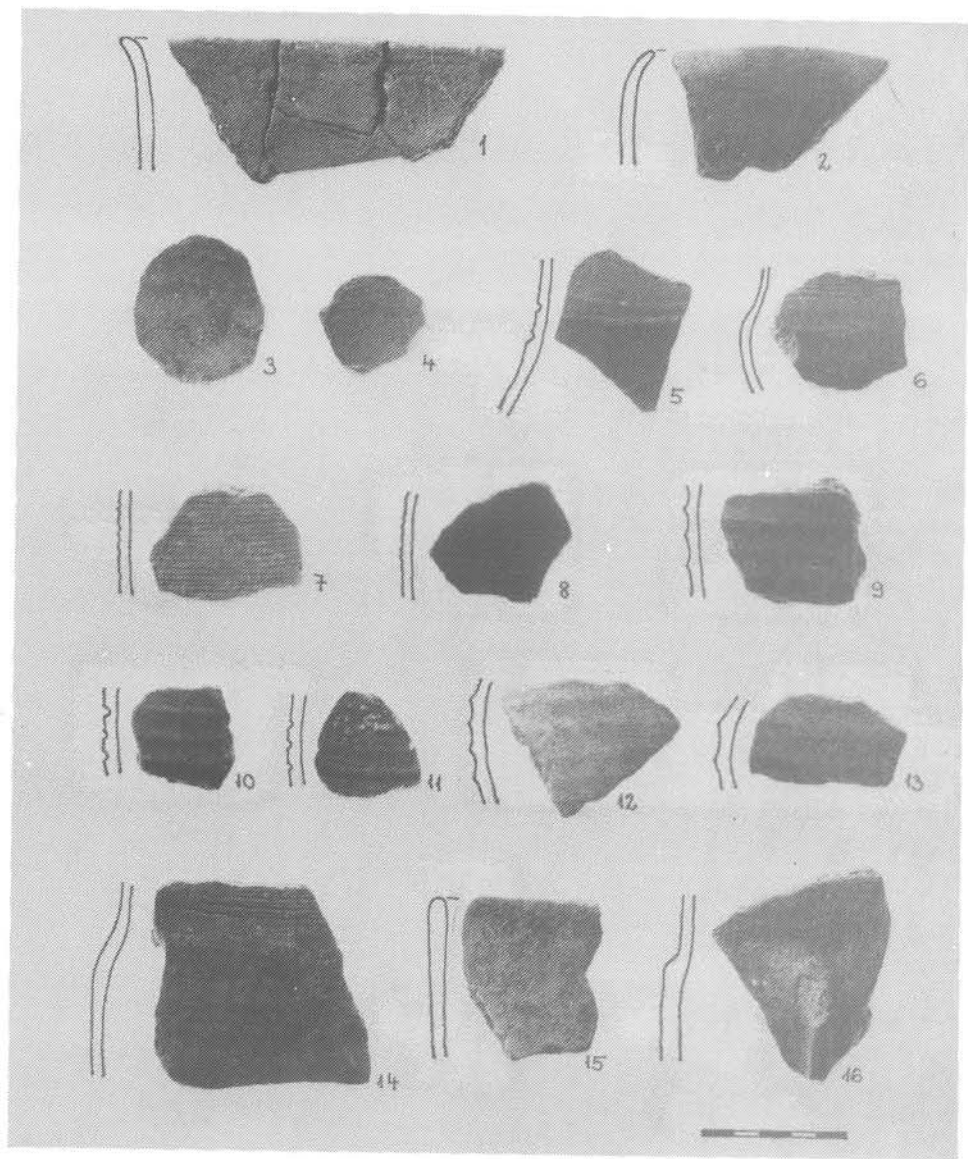

V. tábla. 1-16. V. szelvény

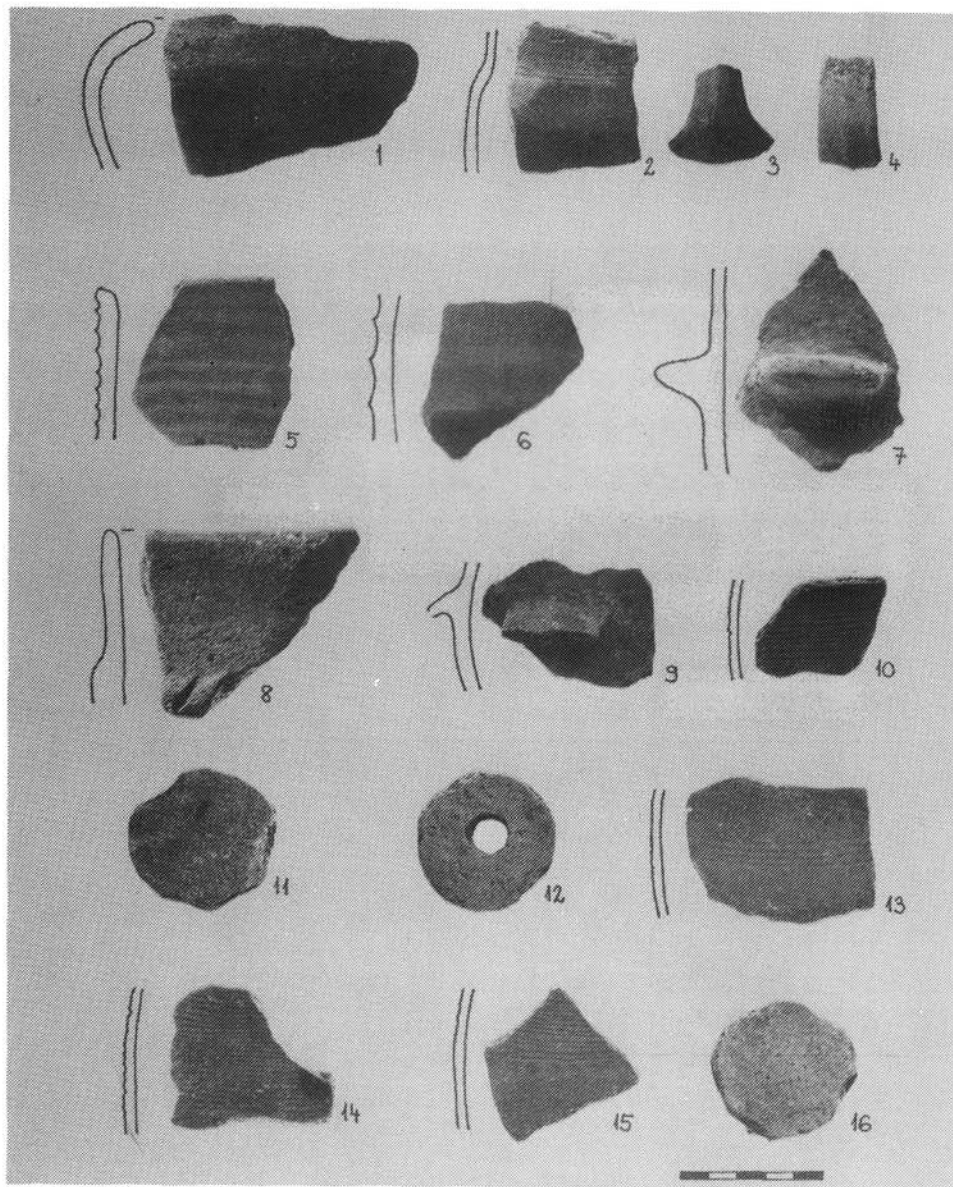

VI. tábla. 1-16. V. szelvény

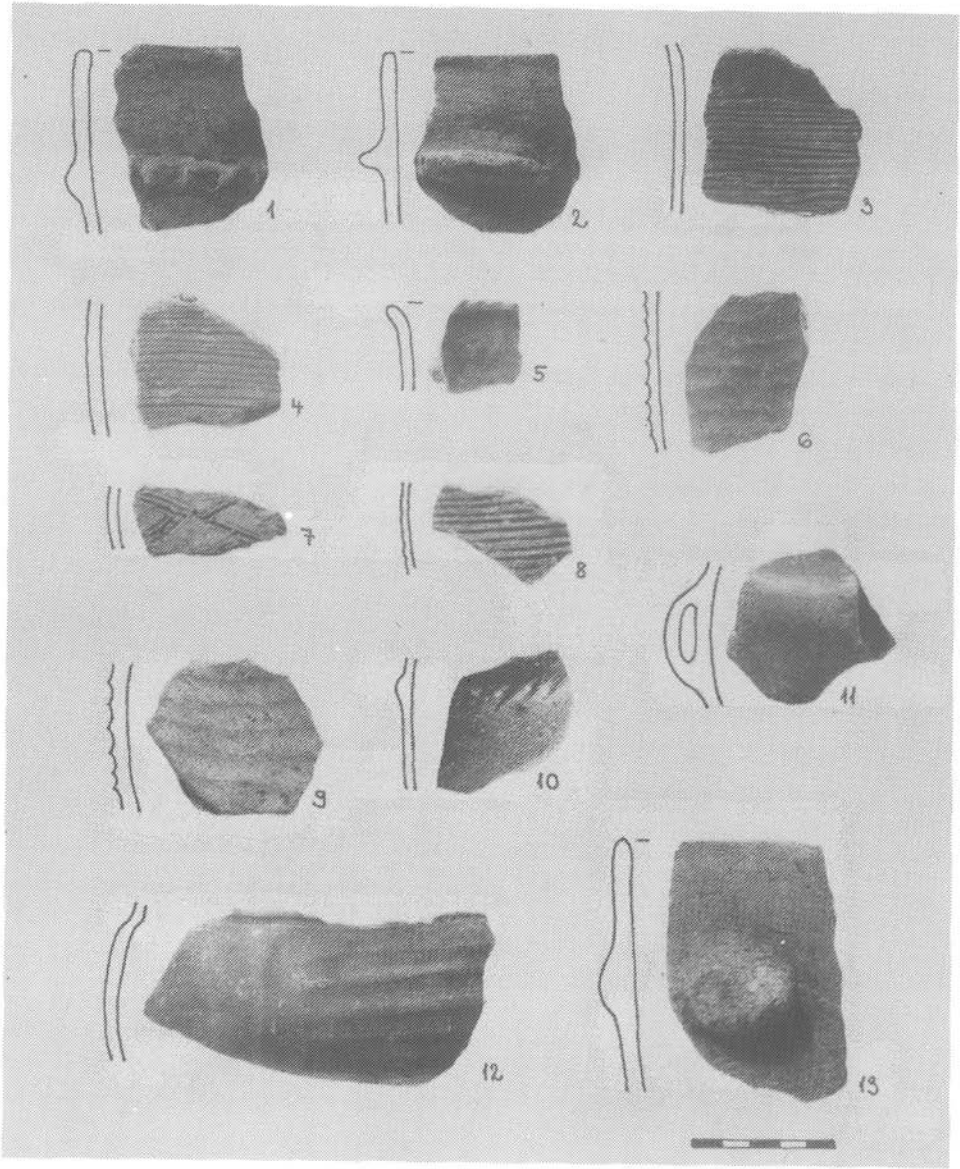

VII. tábla. 1-16. V. szelvény

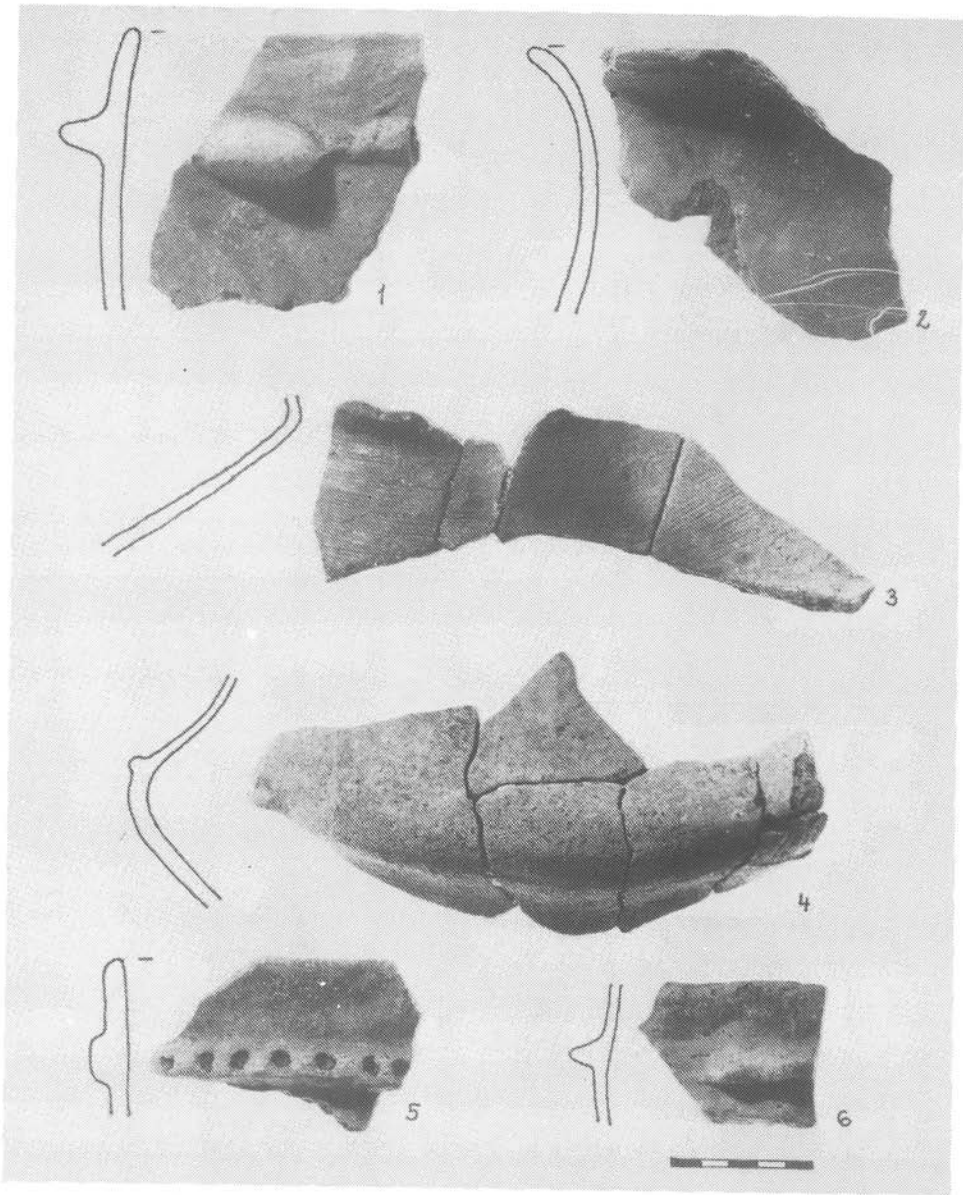

VIII. tábla. 1-10. V. szelvény, 11-16. VI. szelvény

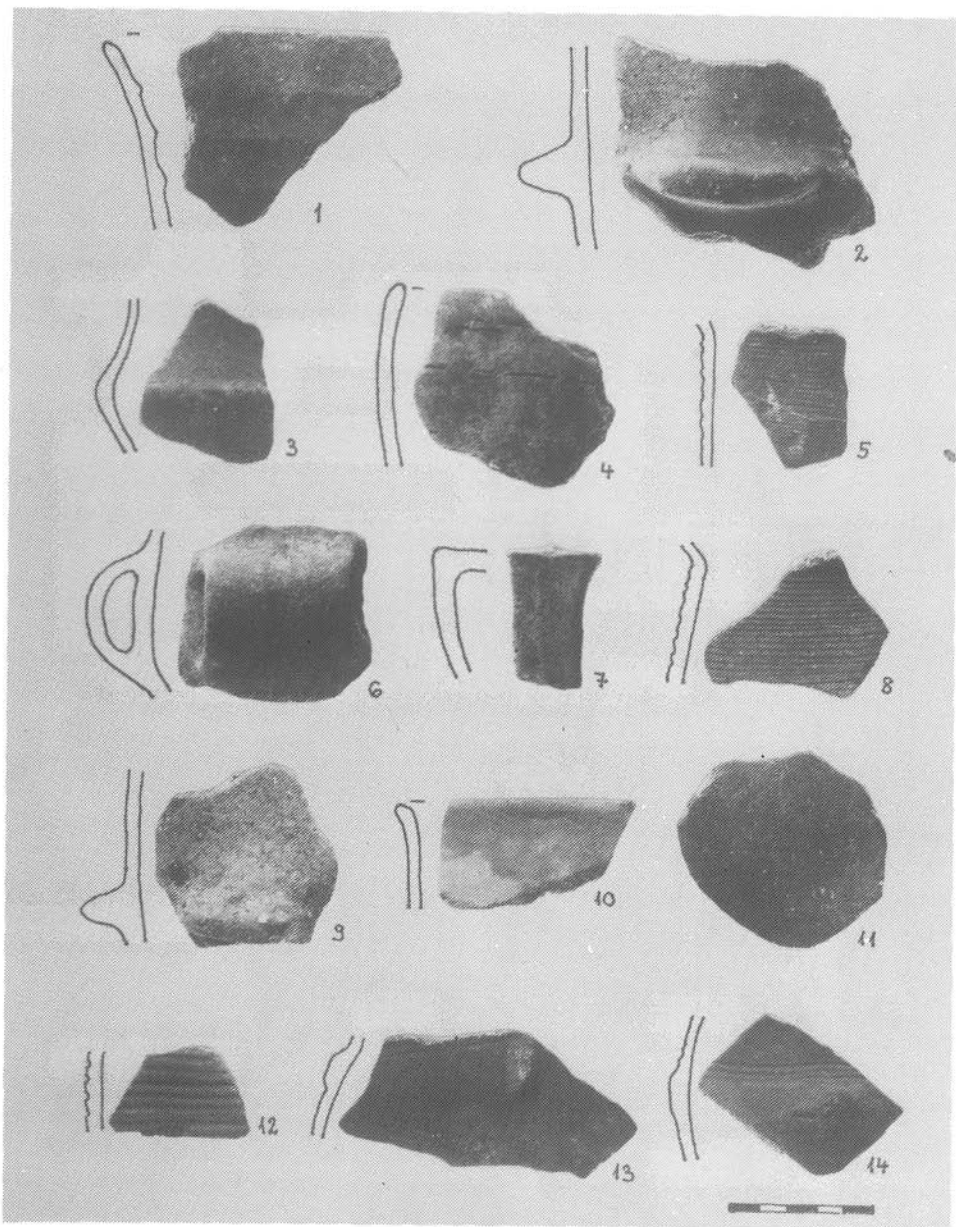

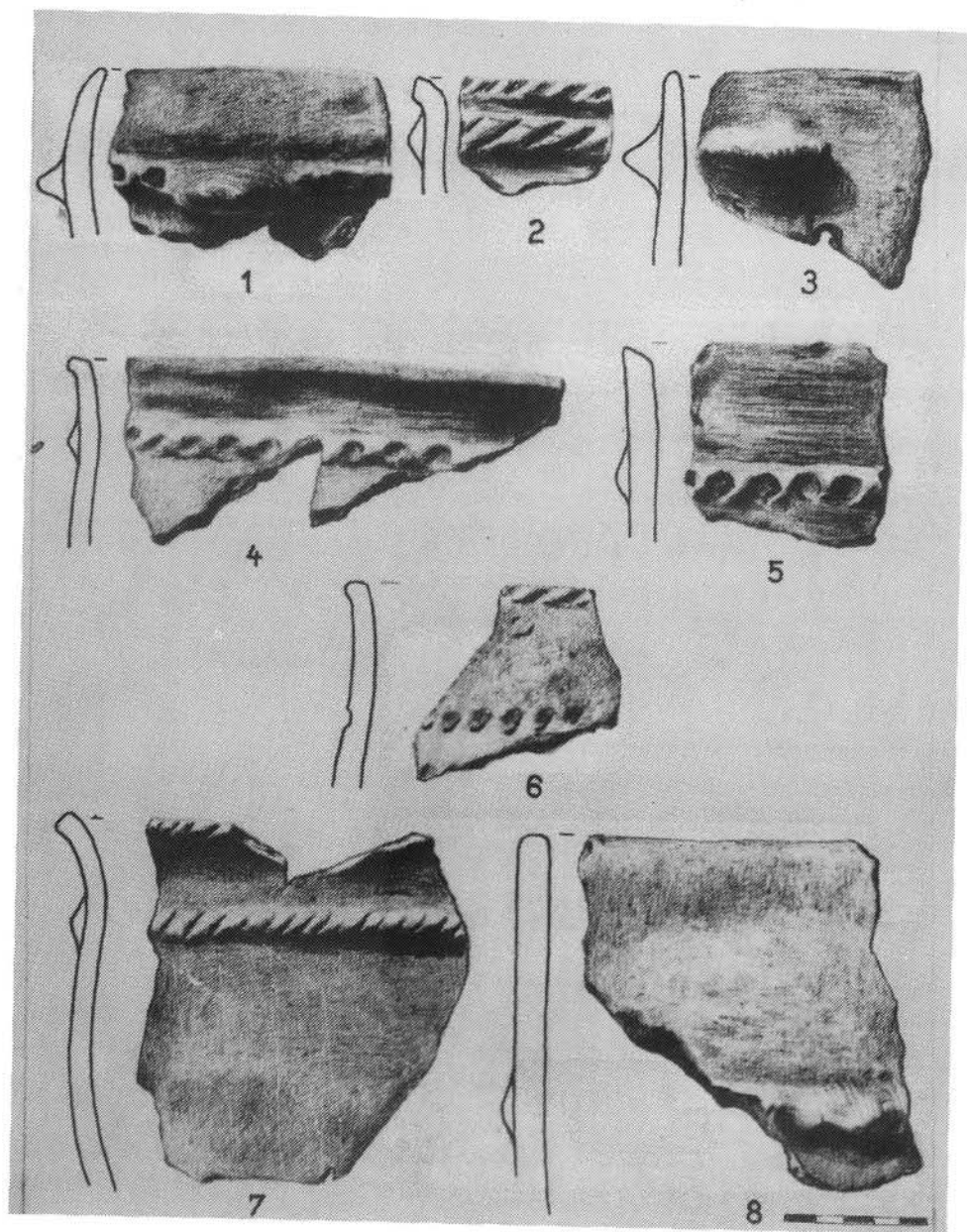
IX. tábla. 1-13. VIII. szelvény

X. tábla. 1-5. X. szelvény, 6. szórvány

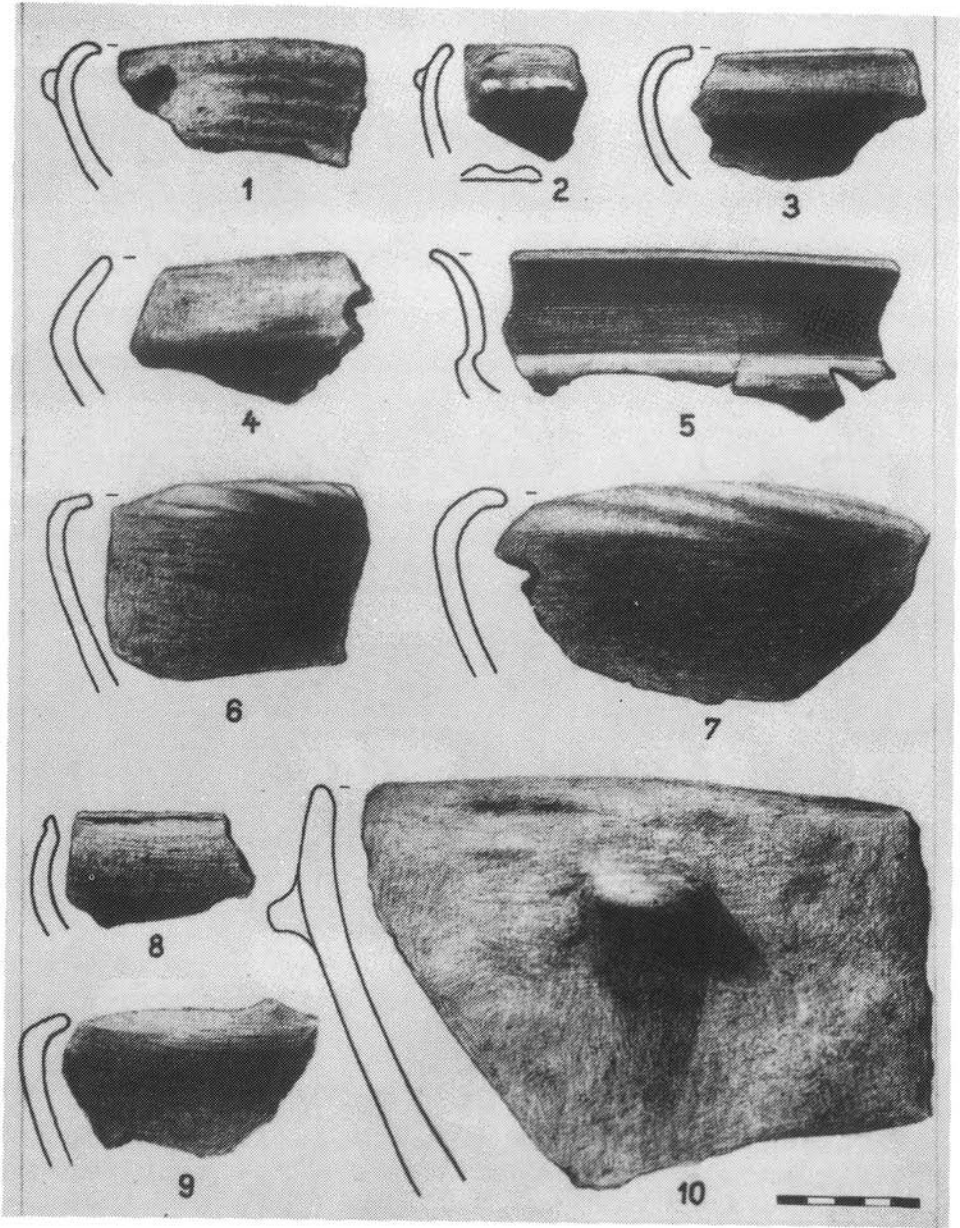

XI. tábla. 1-9. X. szelvény, 10-14. szórványok

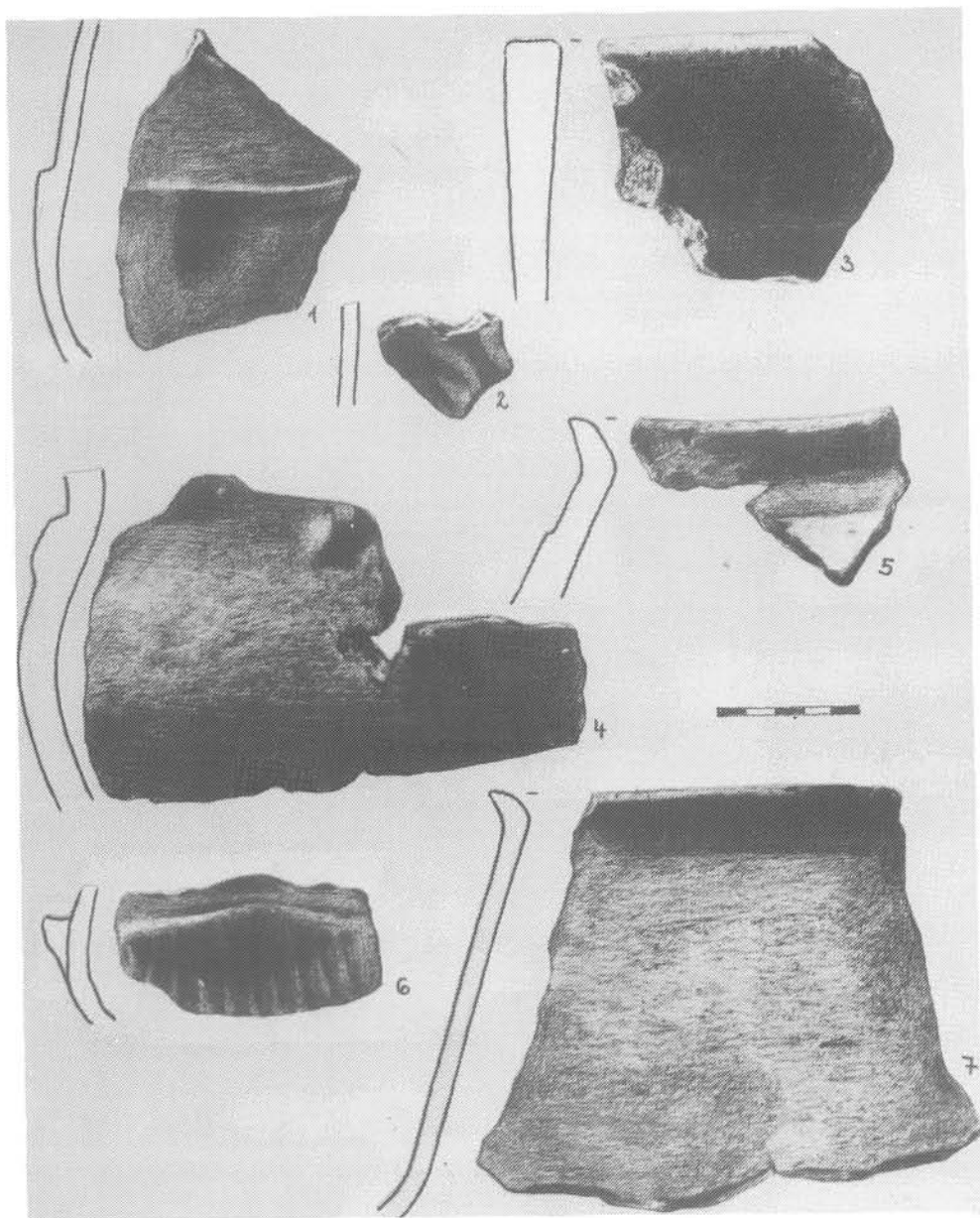

XII. tábla. 1., 2., 8. X. szelvény, 3., 4. V. szelvény, 5., 7. VIII. szelvény, 6. VI. szelvény

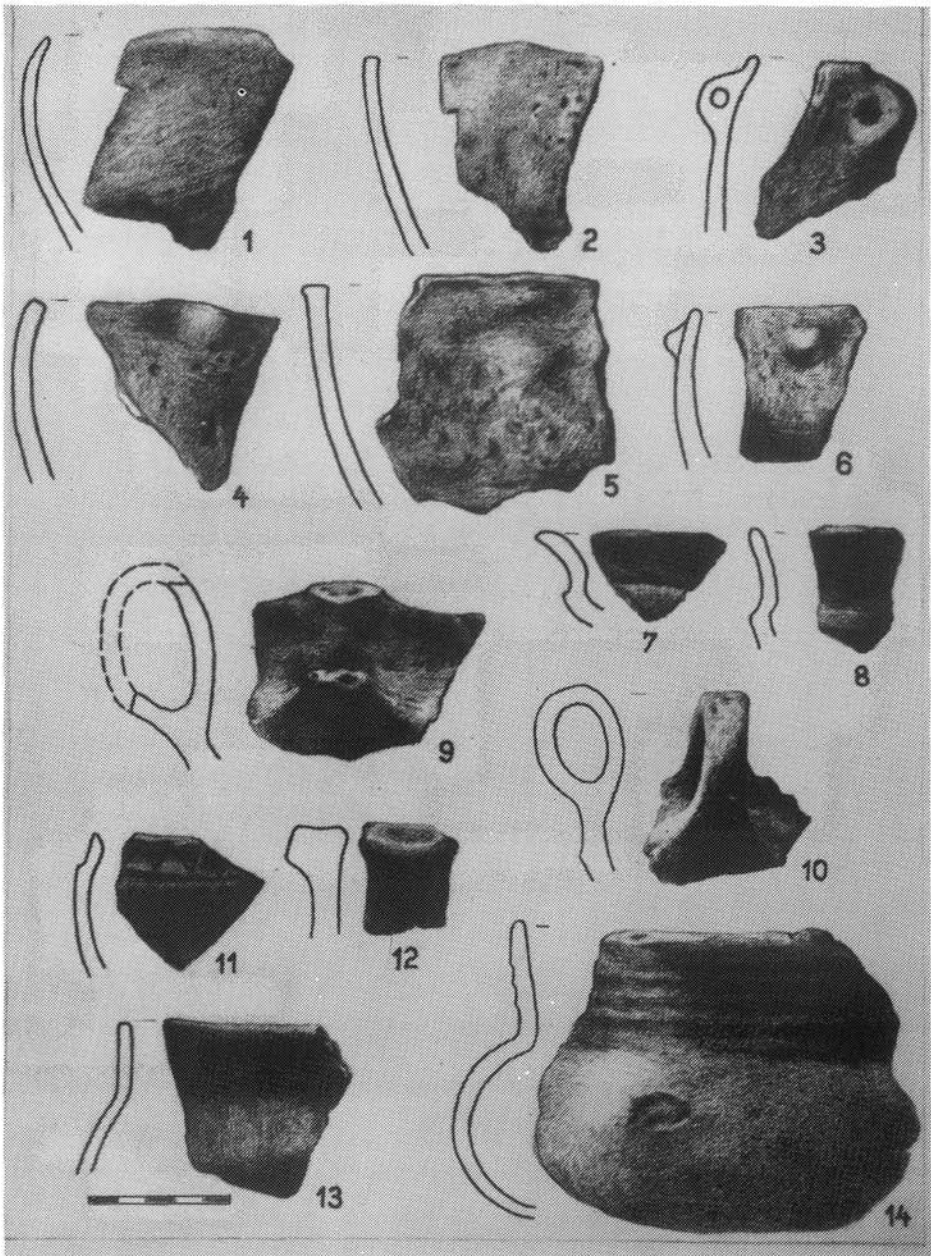

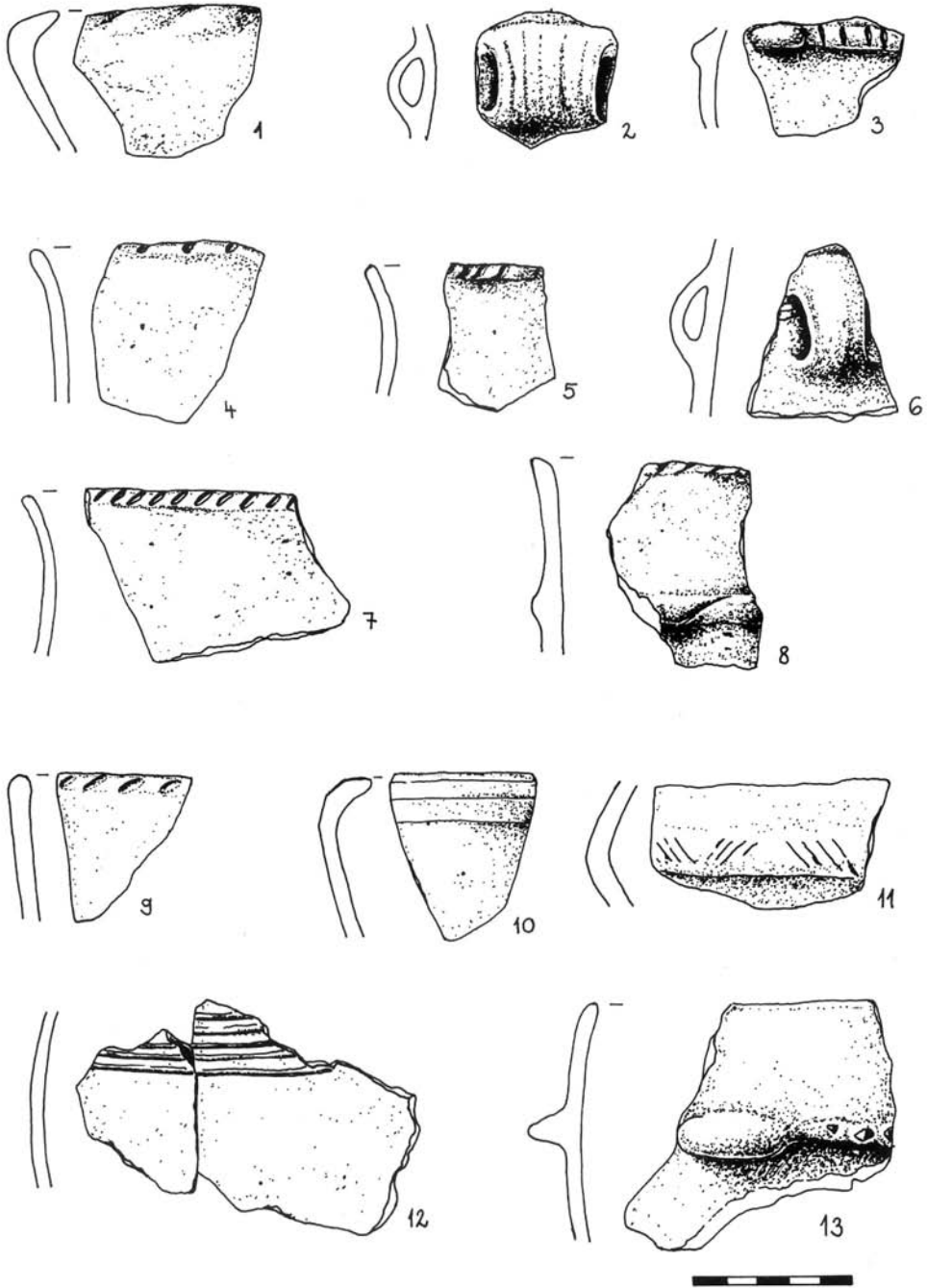
XIII. tábla. 1., 3., 4., 6., 9. V. szelvény, 2., 5., 8., X. szelvény, 7., 10. VI. szelvény

XIV. tábla. 1. V. szelvény, 2., 6., VIII. szelvény, 3., 4. X. szelvény, 5. IV. szelvény, 7. VI. szelvény

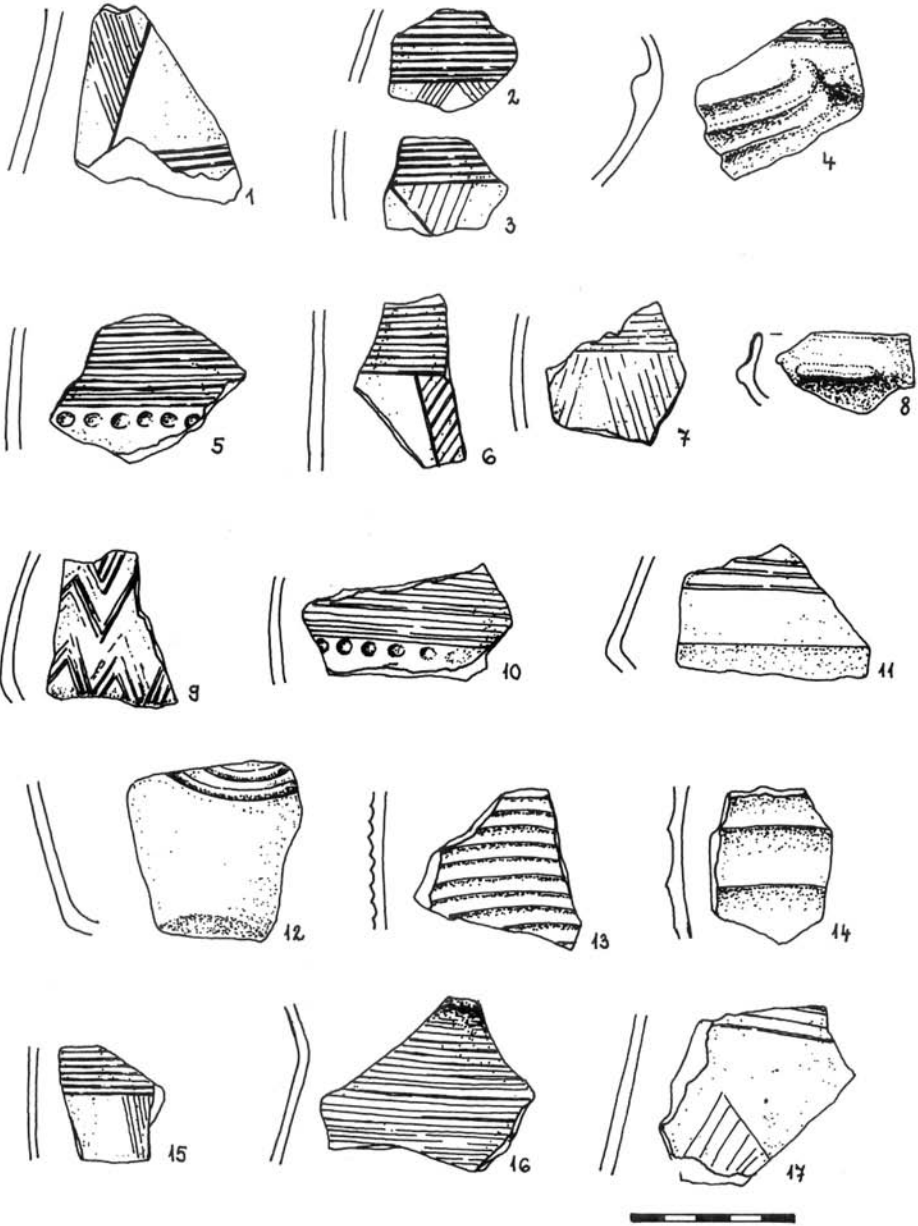

XV. tábla. 1., 2., 8., 12. VIII. szelvény, 3-5., 7., 9., 13. V. szelvény, 6., 10., X. szelvény, 11. VI. szelvény, 14. I. szelvény

XVI. tábla. 1., 4., I. szelvény, 2., 3., 5-8., 8. V. szelvény, 9., 10. VI. szelvény,
 11. VII. szelvény, 12-13. X. szelvény

XVII. tábla. 1–4. V. szelvény, 5–8. VI. szelvény, 9–13. VIII. szelvény, 14–16.
X. szelvény, 17. szórvány

IRODALOM

Rövidítések

Acta Arch Hung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae
AgrSz	Agrártörténeti Szemle
Agria	Az Egri Múzeum Évkönyve. (Eger)
Arch Ért	Archeológiai Értesítő
AR	Archeologické Rozhledy (Praha)
BTM	Budapesti Történeti Múzeum
Com Arch Hung	Communicationes Archeologicae Hungariae
Diss Pann	Dissertationes Pannonicae
Fol Arch	Folia Archaeologica
Font Arch Hung	Fontes Archeologici Hungariae
HOMÉ	A Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc)
HOM Közl	A Herman Ottó Múzeum Közleményei (Miskolc)
HOM Rég Ad	A Herman Ottó Múzeum Régészeti Adattára
Mitt Arch Inst	Mitteilungen der Archäologischen Institut der Ungarischen Akademie der Wissenschaften
MNMA	Magyar Nemzeti Múzeum
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattára
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
NK	Numizmatikai Közlemények
Rég Füz	Régészeti Füzetek
SbCSSA	Sborník Československé Společnosti Archeologické (Brno)
VMMK	Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei (Veszprém)

Bökönyi Sándor

1968 Az állattartás történeti fejlődése Közép- és Kelet-Európában. AgrSz. X. 277–343.

1974 History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe. Budapest

Dénes József

1984 A Mátra őskori és középkori várai. Kézirat az ELTE, BTK Régészeti Tanszékeinek Könyvtárában

1990 A Mátra-hegység Árpád-kori várai. Castrum Bene 1989. Gyöngyös, 42–55.

Furmánek, Vaclav–Veliačik, Ladislav–Romsauer, Peter

1982 Jungbronzezeitliche Befestigte Siedlungen in der Slowakei. Beiträge zum bronzezeitlichen Burgenbau in Mitteleuropa. Berlin–Nitra, 159–175.

Furmánek, Vaclav

1983 Hradiská piliňskej a kyjatickej kultúry na Slovensku. AR XXXV. 24–32.

1987 Die Kyjaticke–Kultur. Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas. Symposium Liblice 21–25. 10., 1985. 317–323.

1990 Radzovce, Osada ľudu populnicových poli. Bratislav, 1–103.

Hellebrandt Magdolna

1973 A kyjaticsei kultúra újabb lelőhelye. HOMÉ XII. 589–593.

1978–79 Védett és védendő régészeti területek Borsodban. A miskolci HOM Közl. 17. 15–22.

B. Hellebrandt Magdolna–Lovász Emese

1986–87 A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1985–86. HOMÉ XXV–XXVI. 267–282.

B. Hellebrandt Magdolna

1992 Miskolc kelta kora. Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből. Miskolc, 33–73.

Hevesi A.–Hir J.–Ringer Á.

1983 Ásatás a répáshutai Pongor-lyukban. Karszt és barlang I-II.

Hunyady Ilona

1957 Kelták a Kárpát-medencében. Leletanyag. Rég Füz. 2.

Kemenczei Tibor

1966 Koravaskori bronz raktárleletek a miskolci múzeumban. HOMÉ VI. 49–107.

1968 Óskori bronztárgyak a miskolci múzeumban. HOMÉ VII. 19–46.

1970 A kyjaticke kultúra Észak-Magyarországon. HOMÉ 9. 17–78.

1981/a A prűgyi koravaskori kincslelet. Comm Arch Hung 26–39.

1981/b Ostungarn in der Zeit der Frühhallstattkultur. In die Hallstattkultur. Symposium Steyr, 1980. Linz, 79–92.

1982 Der Spätbronzezeitliche Burgenbau in Nordungarn. Beiträge zum bronzezeitlichen Burgenbau in Mitteleuropa. Berlin–Nitra, 273–278.

1984 Die Spätbronzezeit Nordostungarns. Budapest

1988 Kora vaskori leletek Dél-Borsodban. HOMÉ XXV–XXVI. 91–105.

1989 Koravaskori sírleletek az Alföldről az őskori gyűjteményben. Fol Arch XL. 55–74.

Leszih Andor

1904 Éremleletek. Borsod megyei barbár éremleletek. NK III. 14–15.

1909 Jelentése a régipéNZ- és éremgyűjteményről. A Borsod Miskolci Közművelődési és Múzeum Egyesület Évkönyve. 1906–1907. Miskolc, 57–63.

Kőszegi Frigyes

1988 A Dunántúl története a későbronzkorban. BTM Műhely 1., Budapest

D. Matuz Edit

1992 A kyjaticcei kultúra földvára Felsőtárkány–Várhegyen. Agria XXVII–XXVIII., Eger, 5–84.

D. Matuz Edit–Sz. Kállay Ágota

1933–1994 Későbronzkori–koravaskori településrészlet Mátraszentimre–Ágasváron. Agria XXIX–XXX. 43–65.

Predrag Medovic

1981/a Die Geschichte der Forschungstätigkeit und die relativ-chronologische Lage der alteisenzeitlichen Siedlungen in der Wojwodina. Materijali XIX. Novi Sad, 13–42.

1981/b Die alteisenzeitliche Siedlung Kalakača bei Beška. Materijali XIX., Novi Sad, 63–80.

1988 Kalakača. Naselje ranog gvozdenog doba. Novi Sad

Nováki Gyula

1975 Die Geschichte des Pflanzenhaus in Ungarn von der Neusteinzeit bis zum Regium des Mittelalters. Agr Sz 66–88.

1979 Óskori és középkori földvárak a bakonyi Cuha völgyben. VMMK 14. 75–122.

Nováki Gyula–Sándorfi György–Miklós Zsuzsa

1979 A Börzsöny hegység őskori és középkori várai. Font Arch Hung Budapest

Párducz Mihály

1953 Hallstatt-kori temető Szentés–Vekerzugon. MTA II. o. Közleményei III. 21–67.

1959 Arch Ért 86. 202. (Rég. Füz. 11. 24–25.)

1970 Mitt Arch Inst 1. 99–100.

1973 Probleme der Skythenzeit im Karpatenbecken. Acta Arch Hung 25. 27–63.

Patek Erzsébet

1968 Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. Budapest

1970 Mitt Arch Inst 1., 131.

1973 Bericht über die Ausgrabung des spätbronzezeitlichen Burgwalles von Töröksánc bei Szilvásvárad. Mitt Arch Inst 4. 25–30.

Paulik, J.

1962 K problematike stredného Slovenska v mladšej dobe bronzovej. SbCSSA 2. Brno, 114–136.

Szabó Géza

1987–1988/1 Kora vaskori bekarcolt, bepecsételt díszítésű kerámialetek Hódmezővásárhely–Gorzsa–Cukormajor lelőhelyen. Arch Ért 114–115. 86–99.

Szendrei János

1886 Miskolcz város története és egyetemes helyirata I. Borsodmegeye östelepei.

Veliacik, Ladislav

1983 Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. Nitra

1989 Súčasny star vyskumu luzickej kultúry na Slovensku. AR XLI. 2. 152–167.

K. Végh Katalin

1969 Kelta leletek a miskolci múzeumban. HOMÉ VIII. 69–114.

Vulpe, Alexandru

1965 Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (die Basarabi-Kultur). Dacia 9. 105–132.

1986 Zur Entstehung der geto-dakischen Zivilization. Die Basarabikultur I. Dacia 30. 49–89.

Wolf Mária–Simán Katalin

1983 A Herman Ottó Múzeum ásátásai és leletmentései. 1981–1982. HOMÉ XXI. 109–124.

ERDBURG DER KYJATICE-KULTUR IN BÜKKSZENTLÁSZLÓ-NAGYSÁNC

Wir finden bei der nordöstlichen Grenze der Ortschaft Bükkszentlászló (Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén) in einer Höhe von 457 Metern den sogenannten Nagysánc. (Bild 1, 2.) Die Oberfläche der Burg beträgt 22 000 m, (400×550 m). Die östlichen und südöstlichen Seiten sind ganz steil, hier war eine Befestigung nicht nötig, auf der nordöstlichen, nördlichen und nordwestlichen Seiten kann man auch noch heute Überreste des Erdwalles sehen, deren Höhe 2 Meter überragt (Bild 3.). Das Gebiet wurde während Ackerbauarbeiten mehrmals durchgewühlt. So kamen Streufunde – in erster Linie keltische Münzen – ans Tageslicht.

Zwei spätbronzezeitliche Depotfunde gelangten von hier ins Museum aus Miskolc.

Zwischen dem 2. und dem 25. Juli führte *Párducz Mihály* an dieser Stelle Ausgrabungen.

Der frühkeltische Teil des Fundgutes wurde von *B. Hellebradt Magdolna* bearbeitet.

Wir publizieren die Beschreibung der Ausgrabung aufgrund der in Handschrift geschriebenen Arbeit von *Párducz Mihály*, die Fundobjekte der Segmenten I–X. (Bilder 4–10.), und die Bemerkungen des Archeologen.

Danach publizierten und analysierten wir unser Fundmaterial. Die jetzt aufgezählten Funde stammen aus der früheren Eisenzeit und aus der späteren Bronzezeit (Taf. I. 1, 2. Taf. II. 3., Taf. XIII. 4, 8. usw.). Es gibt Schüssel mit ausgebogenem Rand (Taf. II. 2, 6. Taf. IV. 7, usw.) und eine Schüssel mit geradem Rand (Taf. III. 4, 9. Taf. IV. 10. usw.). Sie sind zwischen den Materialien des Fundgutes der Kyjatice-Kultur zu finden. Die turbangewindete Randform (Taf. XIII. 6, 7. Taf. XVI. 1.) und die geebnete Schüsselform (Taf. IV. 12. Taf. VI. 11. usw.) verbreiteten sich in dieser Gegend mit der Vermittlung der Urnenfelderkulturen und wuchsen zur allgemeinverbreiteten Zierornamentik der Funde der Kyjatice-Kultur. Neben dem Fragment einer großformatigen Urne (Taf. I. 3.) wurden für die klassischen und späten Funden der Kyjatice-Kultur typische Urnen mit in steilem Winkel ausgebogenen Rändern (Taf. XIV. 7.), mit horizontalen, eingetieften Linien, Eintiefungen verzierten Seitenbruchstücken gefunden.

Das Stück mit eingeritzter Linie ist charakteristischer, man fand sie in einem dreifach größeren Anzahl als die furchenverzierte Form. (z. B. Taf. XVII. 1-3., 5-7., 9-12., 15-17.) Die üblichsten ornamentalen Motive der Siedlungskeramik, meistens die der Töpfe, sind plastisch gegliederte Rippenverzierungen, der flache Fanghenkel, und die verschiedenen Buckel. Über die mit schrägen Einschnitten verzierten Randfragmente (Taf. XVI. 5, 7, 9.) und über die Bruchstücke die unter den Rändern mit eingeschnittenen Rippen versehen waren (Taf. XII. 2, 6, 7.), haben wir festgestellt, daß diese Ornamentierungsart für die Fundmaterialien der Gebiete Vajdaság (Vojvodina), Szerémség (Syrmien) und Al-Duna (Nieder-Donau) in der Perioden Ha B, C charakteristisch war. Sie gelang vermutlich als Resultat der präktischen Völkerbewegungen nach Nordungarn zwischen die Funde der Wallburgen.

Bei der Untersuchung der Siedlungsobjekte, beziehungsweise bei ihrer Analyse machten wir die Charakteristiken von sechs Gruben und zwei spätbronzezeitlichen-früheisenzeitlichen Wohnhäusern bekannt. Das frühere Haus, mit dem Buchstaben „A“ bezeichnet, befand sich in einer Tiefe von 120-130 cm. Aus dem größeren Raum mit den Ausmaßen von 216×270×320 cm, führte ein 80 cm langer Durchgang in einen dreieckigen Raum, woraus ein anderer Durchgang zum Schanz führte. Dieses Haus wurde vom Haus „B“ gekreuzt, dessen Ausmaßen 204×210 cm waren. Párducz Mihály entdeckte hier auch die Spuren einer 100 cm breiten in dem Felsen geschnittenen Durchführung (Bild 8.). Konstruktions- und Strukturelemente, Feuerplätze kamen hier nicht ans Tageslicht, es war unmöglich, die Materialien der Häuser aufgrund der Schichtenanalyse von einander zu trennen.

In den nächsten zwei Kapiteln bearbeiten wir die Geschichte des Schanzbaus und die des Siedlungsnetzes.

Die Resultate der Forschung wurden im Ramen eines Kapitels zusammengefaßt, das die Geschichte der Siedlung behandelt.

Párducz Mihály legte nur einen kleinen Teil der 15,15 Hektar großen Siedlung frei. Es wurde nur eine Fläche von 240 m² am nördlichen Rand von Nagysánc ausgegraben. Die Streufunde, die in einer großen Anzahl zum Tageslicht kamen, bewiesen die Tatsache, daß das Gebiet der Erdburg terrassenförmig war, und eine günstige Gelegenheit für die Bewohnung des Ortes gab. Die für das Leben geeigneten Stellen waren fast vollkommen bewohnt. Im Großen und Ganzen sind im Fundmaterial nur einige wenige, für die chronologische Gliederung geeignete Gefäße zu finden. In den meisten Fällen können wir nur auf subjektive Schlußfolgerungen kommen. Bei der genaueren Beobachtung der Gefäßfragmente, und der Verzierungstypen stellen wir fest, da es sehr viele allgemeinverwendete, spätbronzezeitlich-früheisenzeitliche Elemente gibt, die für die Materialien der Kyjatice-Kultur charakteristisch sind. Nach unserer Vermutung wurde die Siedlung in der Phase der klassischen Kyjatice-Kultur in der Perioden Ha A 2 und B 1 besiedelt. (Am Ende des 10. Anfang des 9. Jahrhunderts). Dies wäre die vom Párducz Mihály beobachtete Schicht im Schanzabschnitt (Bild 11.), wohin die Feuerspuren, die durchbrannten Kalkschichten und der größte Teil der Siedlung gehören konnte. In dieser Zeit gab es noch keine Festung, aber die Bevölkerung strebte auf geschützte Gebiete, die voneinander separiert auf Anhöhen standen, von wo man die Umgebung und die Verkehrswege gut überwachen konnte. Bükkszentlászló-Nagysánc kann man als ein wirtschaftliches und Machtzentrum betrachten, dies steht aufgrund der großen Oberfläche, der reichen Metallfunde und der Tierknochenanalysen fest.

Als Zentrum der naheliegenden Ortschaften war die Siedlung fähig, die Einwohner der Umgebung im Notfall zu empfangen, und ihnen Sicherheit zu bieten. Wir setzen voraus, daß die Festungsanlage und der Schanzwall mit Steinkern,

Lehm, kleineren Steinen und wenig Keramik in der zweiten Hälfte der HaB von den Bewohnern aus Nagysánc aufgebaut wurde. Das würde dem, bei der Wallburg aus Felsőtárkány beobachteten Phänomen entsprechen, wo es zur Zeit der Perioden Ha A 2 und B 1 noch keine Festung gab, sie wurde nur in der Periode Ha B 2, zur Zeit der präskytischen Einwanderungen gegen den Feind errichtet.

Eine genauere Gliederung in der Zeit, beziehungsweise Datierung ermöglicht uns die Untersuchung der zwei Depofunde aus Bükkszentlászló. Das Fundmaterial vertritt nach der Meinung von Kemenczei Tibor die vierte, die jüngste Zeitspanne der Bronzebearbeitung der Kyjatice-Kultur, und ist auf die Periode Ha B 2 datierbar. Diese Datierung konnten wir nur mit einigen Elementen des Keramikmaterials unterstützen. Die Bruchstücke mit schräg eingeschnittenem Rand- und Rippenverzierung kann man auf die zweite Hälfte der Ha B Periode datieren. Die für den Bosut-Basarab Kulturkreis charakteristische Zierweise gelangte hierher als Resultat der präskytischen Völkerbewegungen. Die relativ große Anzahl von Bruchstücken, die mit horizontalen oder dreieckigen Mustern geschmückt sind, zeigt eine Verwandtschaft mit den Höhlenfunden, die meistens die spätere Phase der Kyjatice-Kultur vertreten.

Die Bewohner von Nagysánc bauteten diese Befestigung als Wehranlage gegen die präskytischen Stämme am Anfang der Eisenzeit, in der Periode Ha B 2 auf.

Die erste Welle der Einwanderung der präskytischen Völkergruppen – am Ende des 9. Jahrhunderts – zwang die Bevölkerung aus Kyjatice, ihre Metallwaren zu verstecken und die Siedlung zu verlassen.

Bükkszentlászló–Nagysánc wurde von den Kelten wieder eingenommen. Sie bauten die früheisenzeitliche Befestigung weiter, verwendeten bei der Erhöhung des Walles die Überreste der spätbronzezeitlichen–früheisenzeitlichen Siedlung und lebten eine lange Zeit, bis zur späteren keltischen Periode auf diesem Gebiet weiter.

Edit D. Matuz